

Dokument Rajonal i Politikave

mbi

Sistemet Ushqimore dhe Burimet e Jetesës së Qëndrueshme në Zonat Rurale të Ballkanit Perëndimor

Rekomandime të politikave



Dokument Rajonal i Politikave mbi Sistemet Ushqimore dhe Burimet e Jetesës së Qëndrueshme në Zonat Rurale të Ballkanit Perëndimor

Organizata: Rrjeti Shqiptar për Zhvillim Rural

Autore:

Anila Boshnjaku, Prof. Asoc. Universiteti Bujqësor i Tiranës

Metodologjia:

Prof. Dr. Sc. Bojan Stipešević, Fakulteti i Shkencave Agrobioteknike, Universiteti i Osijekut, Kroaci

Rishikimi:

Prof. Dr. Sc. Bojan Stipešević, Fakulteti i Shkencave Agrobioteknike, Universiteti i Osijekut, Kroaci

Evelina Azizaj, Koordinatore Kombëtare, Rrjeti Shqiptar për Zhvillim Rural

Alba Tema, Menaxhere Projekti dhe Hulumtuese, Rrjeti Shqiptar për Zhvillim Rural

Dizajnuar nga: Eduart Cani

Tiranë, dhjetor 2025



Ky dokument politikash është përpiluar me mbështetjen financiare të Bashkimit Evropian. Përmajtja e tij është përgjegjësi vetëm e zbatuesve të projektit dhe nuk pasqyron domosdoshmërisht qëndrimet e Bashkimit Evropian.

Mirënjohje

*Dokument Rajonal i Politikave mbi Sistemet Ushqimore dhe Burimet e Jetesës së Qëndrueshme në Zonat Rurale të Ballkanit Perëndimor bazohet në një punë gjithëpërfshirëse të kryer nga ekspertë dhe partnerë të projektit në të gjithë rajonin. Autorët janë mirënjohës ndaj ekspertëve kombëtarë të angazhuar në hartimin e Raporteve Kombëtare mbi Forcimin e Pozicionit të Fermerëve në Zinxhirët e Vlerave dhe Dokumentet Kombëtare të Politikave mbi Sistemet Ushqimore dhe Burimet e Jetesës së Qëndrueshme në Zonat Rurale në secilin vend të Ballkanit Perëndimor, përfshirë PhD. Ramadan Klisurica (Kosovë^{*1}), PhD. Drazhenko Budimir (Bosnje dhe Hercegovinë), Linka Beatovic Nikić (Mali i Zi), Dr. Aleksandra Martinovska Stojcheska (Maqedonia e Veriut) dhe Slobodan Ljubojevic (Serbi).*

Mirënjohje e veçantë u drejtohet ekipeve të projektit në Rrjetin Kombëtar të Zhvillimit Rural në secilin vend të Ballkanit Perëndimor: Leotrim Gërmizaj (Kosovë), Angelina Lucic dhe Dusko Cvjetinovic (Bosnje dhe Hercegovinë), Slavica Delibašić (Mali i Zi), Aleksandra Todorovska dhe Ljubomir Netkov (Maqedonia e Veriut) dhe Dragan Roganovic (Serbi) për kontributin e tyre në zbatimin e proceseve të konsultimit dhe përgatitjen e raporteve të konsultimit dhe dokumenteve të politikave në nivel kombëtar.

¹ Ky emërtim nuk paragjykon qëndrimet për statusin dhe është në përputhje me Rezolutën e Këshillit të Sigurimit të OKB-së 1244/1999 dhe Opinionin e GJND-së për Shpalljen e Pavarësisë së Kosovës.

Përmbajtja

Përmbledhje ekzekutive	7
1. Hyrje	9
1.1. Përmbledhje e përgjithshme: Bujqësia në Ballkanin Perëndimor.....	9
1.2. Pse qëndrueshmëri dhe pse tani?	9
1.3. Objektivat e dokumentit rajonal të politikave.....	9
1.4. Struktura e dokumentit të politikave.....	10
2. Përmbledhje e zinxhirëve të vlerave të përzgjedhura në nivel vendi.....	10
3. Metodologjia.....	14
3.1. Qasja pjesëmarrëse dhe mbledhja e të dhënave.....	14
3.2. Korniza konceptuale e zhvillimit të zinxhirëve të qëndrueshëm të vlerës.....	15
3.3 Vlerësimi i performancës.....	16
3.4. Fazat analitike	16
4. Analiza SWOT në nivel rajonal.....	17
5.Diskutime dhe masa praktike të propozuara për sisteme ushqimore të qëndrueshme në vendet e Ballkanit Perëndimor	22
6. Sfidat specifike të vendeve dhe masat e propozuara për sektorin e bujqësisë dhe zhvillimit rural në Ballkanin Perëndimor	34
6.1. Përmbledhje e karakteristikave specifike të vendit.....	34
6.2. Masat e propozuara për secilin vend të Ballkanit Perëndimor	38
7. Rekomandime politikash për sisteme ushqimore dhe burime jetese të qëndrueshme në Ballkanin Perëndimor	40
ANEKSET	43
ANEKS A: Informacion mbi takimet konsultuese me fermerë për secilin vend.....	43
ANEKS B. Masat afatshkurtra dhe afatgjata për secilin vend të BP-6.....	44

Lista e tabelave

Tabela 1: Numri i pjesëmarrësve në takimet konsultuese për secilin vend	14
Tabela 2: Analiza SWOT në nivel rajonal në tre dimensionet e qëndrueshmërisë.....	18
Tabela 3: Përmbledhje e sfidave të përbashkëta të sektorit të bujqësisë dhe zhvillimit rural në vendet e Ballkanit Perëndimor	22
Tabela 4. Masat e propozuara afatshkurtra dhe afatgjata për qëndrueshmërinë ekonomike të sektorit të bujqësisë në BP-6.....	26
Tabela 5. Masat e propozuara afatshkurtra dhe afatgjata për qëndrueshmërinë sociale të sektorit të bujqësisë në BP-6.....	28
Tabela 6. Masat e propozuara afatshkurtra dhe afatgjata për qëndrueshmërinë mjedisore të sektorit të bujqësisë në BP-6.....	30
Tabela 7. Tabela përmbledhëse e sfidave specifike të sektorit të bujqësisë në vendet e BP-6	35
Tabela 8. Masat afatshkurtra dhe afatgjata mbi dimensionin ekonomik për secilin vend të BP-6	44
Tabela 9. Masat afatshkurtra dhe afatgjata mbi dimensionin ekonomik për secilin vend të BP-6	45
Tabela 10. Masat afatshkurtra dhe afatgjata mbi dimensionin ekonomik për secilin vend të BP-6	46

Lista e shkurtesave

AKIS	Sistemi i Njohurive dhe Inovacionit Bujqësor
CAP	Politika e Përbashkët Bujqësore (PPB)
CEFTA	Marrëveshja e Tregtisë së Lirë të Evropës Qendrore
BE	Bashkimi Evropian
F2F	Nga ferma në tryezë (Strategjia)
FAO	Organizata e Ushqimit dhe Bujqësisë e Kombeve të Bashkuara
PBB	Produkti i Brendshëm Bruto
GI	Treguesi Gjeografik
INSTAT	Instituti i Statistikave të Shqipërisë
IPA	Instrumenti i Asistencës së Para-Anëtarësimit
IPARD	Instrumenti i Ndihmës së Para-Anëtarësimit për Zhvillimin Rural
OJQ	Organizatë Joqeveritare
PDO	Emërtimi i Origjinës së Mbrojtur
PGI	Treguesit Gjeografikë të Mbrojtur
SFVCD	Zhvillimi i Zinxhirit të qëndrueshëm i vlerave ushqimore
SWOT	Fuqitë, dobësitë, mundësitë dhe kërcënimet
TSG	Specialitet Tradicional i Garantuar
BP	Ballkani Perëndimor

Përmbledhje ekzekutive

Bujqësia përfaqëson sektorin kryesor të vendeve të Ballkanit Perëndimor (BP-6), duke formësuar jetesën rurale, sigurinë ushqimore dhe identitetin kulturor në Shqipëri, Bosnjë dhe Hercegovinë, Kosovë, Mali e Zi, Maqedonia e Veriut dhe Serbi. Ndonëse pesha e bujqësisë në PBB-në kombëtare të vendeve të BP-6 ka rënë vitet e fundit, sektori vazhdon të kontribuojë ndërmjet 4% dhe 16% të vlerës së shtuar kombëtare, disa herë më e lartë se mesatarja e BE-së, duke luajtur kështu një rol dukshëm të madh në punësim. Megjithatë, sektori përballlet me sfida të vazhdueshme strukturore dhe institucionale, duke përfshirë fermat e vogla, mekanizimin e ulët, qasjen e kufizuar në financa dhe organizatat e dobëta të prodhuesve, të cilat i lënë fermerët të cenueshëm ndaj paqëndrueshmërisë së tregut dhe goditjeve të jashtme. Ndryshimi i klimës shton presion të mëtejshëm përmes thatësirave, përmbytjeve dhe degradimit të tokës, ndërsa fragmentimi i politikave dhe kapaciteti i kufizuar institucional vazhdojnë të ngadalësojnë progresin drejt përafrimit me BE-në.

Në këtë kontekst, Dokumenti Rajonale i Politikave mbi Sistemet e Qëndrueshme Ushqimore dhe Burimet e Jetesës në Zonat Rurale të PB-6 ofron analiza të hollësishme dhe një kornizë të bazuar në prova për një sistem agro-ushqimor më të qëndrueshëm, konkurrues dhe gjithëpërfshirës. Studimi zbaton qasjen e *Zhvillimit të Qëndrueshëm të Zinxhirit të Vlerave Ushqimore (SFVCD)* të FAO-s, duke siguruar krahasueshmëri në të gjitha dimensionet ekonomike, sociale dhe mjedisore dhe përputhshmëri me Marrëveshjen e Gjellbër të BE-së, Strategjinë "Nga Ferma në Tryezë" dhe Politikën e Përbashkët Bujqësore (PPB). Analiza bazohet në një proces pjesëmarrës, i bazuar nëgjashhtë procese konsultimi kombëtar të zhvilluara ndërmjet viteve 2023 dhe 2024 në të gjithë vendet e rajonit, me fermerët të cilët ofruan njohuritë dhe përvojat e tyre mbi kufizimet dhe mundësitë në zinxhirët e vlerave të zgjedhura në secilin prej vendeve. Përveç kësaj, përpunuesit, kooperativat dhe autoritetet lokale kanë kontribuar po ashtu me mendimet e tyre. Zinxhirët e vlerave u zgjedhën bazuar në kriteret e mëposhtme: rëndësia e zinxhirit, peizazhi konkurrues, kapaciteti i prodhimit dhe përpunimit, struktura e kostos, potenciali i fitimit, qëndrueshmëria dhe mbështetja qeveritare.

Në të gjitha ekonomitë e BP-6, sfidat janë shumë të ngjashme, duke përfshirë strukturat e fermave që mbeten të dominuara nga mikro-fermat, qasjen e kufizuar në financa nga normat e larta të interesit dhe kërkesat për kolateral, ndërsa infrastruktura e përpunimit dhe logjistikës e nevojshme për të shtuar vlerë ose për të arritur tregjet e eksportit është e pamjaftueshme. Gjithashtu, organizatat e prodhuesve dhe kooperativat janë ende të dobëta, duke i lënë fermerët me pak fuqi negociuese. Lidhur me aspektin social, informaliteti i përhapur, pabarazia gjinore dhe migrimi i të rinjve jashtë vendit rrezikojnë erozionin e kapitalit njerëzor. Nga ana tjetër, sektori i bujqësisë mbetet shumë i ndjeshëm ndaj ndryshimeve klimatike, duke u përballur me sfida të tilla si erozioni i tokës, degradimi i kullotave dhe menaxhimi joefikas i plehut organik që rrisin emetimet e gazrave serrë dhe kërcënojnë biodiversitetin.

Pavarësisht këtyre sfidave të përbashkëta, vendet e BP-6 demonstrojnë gjithashtu pika të forta të konsiderueshme që krijojnë themelet e duhura për zhvillim të qëndrueshëm, duke përfshirë kushte të favorshme agroklimatike, traditabujqësore shumëvjeçare dhe diversitet të pasur produktesh të specializuara dhe me vlerë të lartë. Gjithashtu, mundësi të tilla si angazhimi i donatorëve dhe instrumentet e para-anëtarësimit të BE-së, përfshirë IPARD-in, tashmë mbështesin investimet në infrastrukturë, trajnim dhe cilësi. Këto burime, të kombinuara me kërkesën vendase në rritje dhe një aspiratë të përbashkët për anëtarësim në BE, ofrojnë një mundësi unike për të përshpejtuar

transformimin drejt sistemeve të qëndrueshme ushqimore. Ky tranzicion është si domosdoshmëri ashtu edhe mundësi për vendet e rajonit. Qëndrueshmëria nuk është kushtëzim i jashtëm, por një rrugë drejt sigurisë dhe dinjitetit për komunitetet rurale. Konvergjenca me Marrëveshjen e Gjelbër të BE-së i ofron rajonit qasje në tregje, teknologji dhe investime të reja, nëse vendet veprojnë kolektivisht dhe strategjikisht. Duke modernizuar institucionet e tyre, forcuar bashkëpunimin ndërmjet fermerëve dhe përqafuar qëndrueshmërinë mjedisore dhe sociale, vendet e rajonit mund ta transformojnë bujqësinë nga një sektor kryesisht jetese në një sektor të qëndrueshëm.

1. Hyrje

1.1. Përmbledhje e përgjithshme: Bujqësia në Ballkanin Perëndimor

Bujqësia mbetet një drejtim strategjik në të gjitha vendet e BP-6: Shqipëri, Bosnje dhe Hercegovinë, Kosovë, Mali i Zi, Maqedoni e Veriut dhe Serbi, duke ofruar punësim, siguri ushqimore dhe identitet kulturor. Ndërsa pesha e sektorit në PBB ndryshon sipas vendit (duke filluar nga 3.1% në Serbi dhe 15.5% në Shqipëri për vitin 2024)², është vazhdimisht më e lartë se mesatarja e BE-së (1.6%, në vitin 2024)³ dhe për këtë arsye më e ekspozuar ndaj rreziqeve të produktivitetit, sociale dhe mjedisore. Struktura e fermave dominohet nga ferma të vogla dhe të fragmentuara, fitimet dhe shitjet në disa raste varen nga informaliteti, dhe kapaciteti i përpunimit si dhe infrastruktura e cilësisë janë të pazhvilluara. Goditjet klimatike (thatësirat, përmbytjet, valët e të nxehtit) dhe presionet ndaj burimeve natyrore (degradimi i tokës, mungesa e ujit, pakësimi i kullotave) përkeqësojnë dobësitë ekonomike, me implikime të drejtpërdrejta në konkurrueshmërinë dhe jetesën rurale⁴.

1.2. Pse qëndrueshmëri dhe pse tani?

Në kohën e krizave globale, qëndrueshmëria nuk është opsionale, por është udhëzuesi kryesor për ndryshime në sigurimin e sistemeve të qëndrueshme ushqimore dhe burimeve të jetesës rurale. Marrëveshja e Gjellbër e BE-së dhe strategjia e saj nga Ferma në Tryezë, së bashku me PPB-në, përcaktojnë një rrugë të qartë përpara: ushqim më të sigurt, emetime më të ulëta, mbrojtje më të forta të biodiversitetit, përdorim qarkor të burimeve dhe shpërndarje më të drejtë të vlerës përgjatë zinxhirëve. Për vendet e BP-6 në rrugën drejt BE-së, përafrimi me Strategjinë nga Ferma në Tryezë dhe PPB është si një kërkesë për hyrje në treg ashtu edhe një mundësi për të modernizuar sektorin e bujqësisë, për të forcuar kapacitetet e institucioneve dhe për të mobilizuar investime si nga sektori publik ashtu edhe nga ai privat. Matja dhe përmirësimi i qëndrueshmërisë në të gjitha dimensionet: ekonomike, sociale dhe mjedisore është thelbësore për të zvogëluar rrezikun, për të rritur produktivitetin dhe për të nxitur qasjen në tregjet dhe financimin e BE-së.

1.3. Objektivat e dokumentit rajonal të politikave

Objektivat kryesore të këtij dokumenti rajonal të politikave janë si më poshtë:

1. Vlerësimi i performancës së qëndrueshmërisë së zinxhirëve të vlerave të përzgjedhura për secilin vend (Shqipëria, produktet e qumështit; BeH, produktet e qumështit; Kosova, perimet dhe produktet e qumështit; Mali i Zi, produktet e qumështit; Maqedonia e Veriut, mjalti; Serbia, spec i kuq/ajvar) në të gjitha dimensionet ekonomike, sociale dhe mjedisore.
2. Të kuptohen sfidat sistematike që kufizojnë performancën duke identifikuar dobësitë kryesore organizative, institucionale, mjedisore dhe të lidhura me tregun.

² Banka Botërore, 2025. *Bujqësia, pylltaria dhe peshkataria, vlera e shtuar (% e PBB-së)*. Treguesit e Zhvillimit Botëror. Marrë nga <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>

³ Ekonomia Tregtare. Bashkimi Evropian - Bujqësia, vlera e shtuar (% e PBB-së). Marrë nga <https://tradingeconomics.com/european-union/agriculture-value-added-percent-of-gdp-wb-data.html>

⁴ Banka Botërore. (2024). Raporti i Klimës dhe Zhvillimit të Vëndit për Ballkanin Perëndimor 6 (CCDR). Washington, DC: Banka Botërore. Gjetet në: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-6-ccdr>

3. Të ofrohen rekomandime praktike të bazuara në evidenca, masa të prioritizuara për qeveritë, agjencitë e zhvillimit dhe BE-në për të përshpejtuar reformat në kuadër të integritetit evropian, për të forcuar qëndrueshmërinë dhe për të përshpejtuar shtimin e vlerës dhe përmirësimin e barazisë përgjatë zinxhirëve.

1.4. Struktura e dokumentit të politikave

Dokumenti fillon me përmbledhje të shkurtra për secilin vend që përfshijnë të dhëna mbi demografinë, përdorimin e tokës, strukturën e fermës, mekanizimin, kontributin ekonomik të bujqësisë, bilancin tregtar në zinxhirët e vlerave të zgjedhura dhe mangësitë kryesore. Më pas shpjegon metodologjinë që qëndron pas zhvillimit të qëndrueshëm të zinxhirit të vlerave, duke dhënë detaje mbi burimet e të dhënave, hapat , vlerësimin me pikë dhe mënyrën se si janë të harmonizuara evidencat kuantitative dhe ato narrative. Një analizë e unifikuar SWOT pason, e cila ndan fuqitë, dobësitë, mundësitë dhe kërcënimet në të gjitha dimensionet ekonomike, sociale dhe mjedisore.

Duke u bazuar në këto gjetje, raporti identifikon një sërë sfidash strukturore ndërsektoriale të përbashkëta në të gjithë rajonin, së bashku me një rekomandim praktik të masave të paraanëtarësimit për t'i adresuar ato. Më tej, dokumenti ofron vlerësime të përshtatura për zinxhirin përkatës të vlerave të secilit vend dhe përfundon me rekomandime të prioritizuara dhe të orientuara për veprime nga qeveritë, partnerët e zhvillimit dhe donatorët, duke përcaktuar një plan veprimi për sisteme ushqimore dhe burime jetese më të qëndrueshme në BP-6.

2. Përmbledhje e zinxhirëve të vlerave të përzgjedhura në nivel vendi

Shqipëria (zinxhiri i vlerës së produkteve të qumështit)

Sipas INSTAT,⁵ në vitin 2023 Shqipëria numëronte rreth 2,4 milionë banorë, megjithatë të dhëna të ndara mbi ndarjen urbane-rurale nuk janë të disponueshme. Toka bujqësore mbulonte 11,363 km² në vitin 2021, duke përfaqësuar rreth 40% të territorit kombëtar⁶ dhe bujqësia, pylltaria dhe peshkimi së bashku përbënin 16.2% të PBB-së në vitin 2023 (ulur nga 18.8% në vitin 2020), një pjesë ende shumë mbi mesataren e BE-së⁷. Sektori i qumështit mbetet aktivitet kryesor, duke përbërë rreth 40% të prodhimit bujqësor, por që përballet me sfida strukturore, duke përfshirë dominimin e fermave të vogla (96% ferma me më pak se pesë lopë), shitjet joformale, qasjen e kufizuar në shërbimet e zgjerimit dhe financimin, si dhe presionet mjedisore të lidhura me menaxhimin e plehut organik dhe degradimin e kullotave. Tregtia mbetet strukturalisht në deficit për produktet e qumështit, pasi mungesat e prodhimit vendas plotësohen përmes importeve të qumështit pluhur, gjalpës dhe djathit, ndërsa flukset joformale ndërkufitare e ndërlikojnë më tej matjen e besueshme të tregtisë⁸.

⁵ INSTAT, (2024). Regjistrimi i Popullsisë dhe Banesave 2023. Qasur në <https://www.instat.gov.al/en/census-2023/>

⁶ Banka Botërore. (2024b). Toka bujqësore (% e sipërfaqes së tokës), Shqipëria. Banka Botërore. <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.AGRI.ZS?locations=AL>

⁷ Banka Botërore. (pa datë). Bujqësia, pylltaria dhe peshkataria, vlera e shtuar (% e PBB-së). Treguesit e Zhvillimit Botëror. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>

⁸ Rrjeti Shqiptar për Zhvillimin Rural. (2025). Politika kombëtare mbi sistemet e qëndrueshme ushqimore dhe jetesën rurale – Shqipëri. Qasur në: <https://anrd.al/wp-content/uploads/2025/11/National-Policy-Document-Albania-1.pdf>

Bosnja dhe Hercegovina (zinxhiri i vlerës së produkteve të qumështit)

Popullsia e Bosnjë--Hercegovinës është rreth 3,2 milionë banorë, ndërsa toka bujqësore mbulon 22,630 km² ose rreth 44% të sipërfaqes totale të vendit.⁹ Pësia e bujqësisë në PBB ishte 4.65% në vitin 2023, nga 5.91% në vitin 2020.¹⁰ Qumështi dhe produktet e qumështit përbëjnë afërsisht 40% të prodhimit blegtoral, por numri i prodhuesve vazhdon të bjerë, me shumë që operojnë në nivele mbijetese. Kapaciteti i mekanizimit dhe përpunimit mbetet i kufizuar, dhe struktura federale e qeverisjes ndërlikon politikën dhe zgjerimin bujqësor koheziv, pasi kompetencat ndahen ndërmjet niveleve shtetërore, të entiteteve, kantonale dhe lokale, duke çuar në të dhëna të fragmentuara, skema subvencionesh që mbivendosen dhe masa të paqëndrueshme të zhvillimit rural, të cilat dëmtojnë konkurrueshmërinë dhe koordinimin. Bilanci tregtar i produkteve të qumështit mbeti negativ në vitin 2023, me një raport mbulimi të eksportit ndaj importit prej - 56%.¹¹

Kosova (zinxhirët e vlerës së perimeve dhe produkteve të qumështit)

Popullsia e Kosovës është rreth 1,5 milion banorë, ndërsa në vitin 2022 u raportua se kishte rreth 420,482 ha sipërfaqe bujqësore të shfrytëzuar.¹² Në vitin 2023, bujqësia, pylltaria dhe peshkimi kontribuan me 7.22% të PBB-së së vendit.¹³ Sektori, veçanërisht zinxhirët e vlerave të përzgjedhura - perimet dhe produktet e qumështit - po përballen me disa sfida, të tilla si strukturat shumë të fragmentuara të fermave, të dominuara nga fermerë të vegjël me qasje të kufizuara në shërbime këshillimore, mekanizim dhe financa, si dhe organizatat e dobëta të prodhuesve dhe cenueshmëritë klimatike, të cilat, së bashku me rritjen e kostove të inputeve, kufizojnë produktivitetin dhe cilësinë. Bilanci tregtar agro-ushqimor mbetet negativ, ku si perimet ashtu edhe produktet e qumështit mbështeten shumë në importe për të përmbushur kërkesën e brendshme, ndërsa eksportet janë modeste për shkak të kapacitetit të kufizuar të përpunimit, sistemeve të certifikimit dhe integritetit të tregut, pavarësisht kushteve të favorshme agro-klimatike dhe kërkesës së brendshme në rritje.¹⁴

Mali i Zi (zinxhiri i vlerave të produkteve të qumështit)

Popullsia e Malit të Zi ishte 623,831 banorë në vitin 2024, dhe toka bujqësore mbulonte 2,556 km², duke përfaqësuar afërsisht 18% të territorit të vendit.¹⁵ Pësia e bujqësisë në PBB ra nga 7.6%

⁹Banka Botërore. (2024e). Toka bujqësore (% e sipërfaqes së tokës), Bosnja dhe Hercegovina. Banka Botërore. <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.AGRI.ZS?locations=BA>

¹⁰ Banka Botërore. (2024f). Bujqësia, pylltaria dhe peshkataria, vlera e shtuar (% e PBB-së), Bosnja dhe Hercegovina. Banka Botërore. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=BA>

¹¹ Rrjeti i Zhvillimit Rural të Bosnjës dhe Hercegovinës, (2025). Politika kombëtare mbi sistemet e qëndrueshme ushqimore dhe jetesën rurale – Bosnja dhe Hercegovina. Qasur në: [Policy dokument: Održivi prehrambeni sistemi i sredstva za život u ruralnim područjima - PORTAL AGROKULTURA](#)

¹² Banka Botërore. (2024g). Vlerësime të popullsisë, Kosovë. Banka Botërore. Qasur në: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=XK>

¹³ Banka Botërore. (2024h). Bujqësia, pylltaria dhe peshkataria, vlera e shtuar (% e PBB-së) Kosova. Banka Botërore. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=XK>

¹⁴ Rrjeti i Organizatave për Zhvillim Rural të Kosovës, (2025). Politika kombëtare mbi sistemet e qëndrueshme ushqimore dhe jetesën rurale [Draft politike i pabotuar].

¹⁵ Banka Botërore. (2024i). Vlerësime të popullsisë, Mali i Zi. Banka Botërore. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ME>

në vitin 2020 në 5.5% në vitin 2023.¹⁶ Edhe pse zinxhiri i vlerës së produkteve të qumështit mbetet shumë i rëndësishëm për sektorin, ai po përballet me disa sfida, të tilla si kapacitetet e përpunimit të pazhvilluara, çmimet e ulëta për fermerët dhe organizimi i dobët i tregut. Terreni i thyer i vendit dhe vendbanimet rurale të shpërndara rriten më tej kostot e grumbullimit dhe logjistikës, duke kufizuar konkurrueshmërinë dhe ekonominë e shkallës.¹⁷ Në vitin 2024, importet e produkteve të qumështit arritën në total afërsisht 79.8 milionë euro, ndërsa eksportet arritën vetëm 0.25 milionë euro, duke nxjerrë në pah varësinë e fortë të sektorit nga importet.¹⁸

Maqedonia e Veriut (zinxhiri i vlerës së mjaltit)

Popullsia e Maqedonisë së Veriut ishte rreth 1,7 milion banorë, ndërsa toka bujqësore mbulonte afërsisht 12,600 km² në vitin 2021, gati gjysma e territorit të vendit.¹⁹ Në vitin 2024, bujqësia, pylltaria dhe peshkimi përbënin rreth 5.9% të PBB-së dhe zinxhiri i vlerës së mjaltit identifikohet si kontribues i rëndësishëm në jetesën rurale dhe shërbimet e ekosistemit, veçanërisht në zonat malore dhe ato në zhvillim e sipër. Megjithatë, sektori karakterizohet nga prodhim i fragmentuar, organizata të dobëta prodhuesish, mbështetje e kufizuar këshillimore dhe veterinare, si dhe ekspozim ndaj praktikave të padrejta tregtare që i vënë në disavantazh bletarët e vegjël. Bilanci tregtar është negativ, me Maqedoninë e Veriut që importon afërsisht 2.5 herë më shumë mjaltë sesa eksporton, duke krijuar një deficit tregtar prej rreth 358,000 eurosh.²⁰

Serbia (zinxhiri i vlerës së specave të kuq/ajvarit)

Në vitin 2021, popullsia e Serbisë ishte rreth 6,6 milionë banorë dhe toka bujqësore mbulonte 34,850 km².²¹ Sipas statistikave, sektori i bujqësisë kontribuoi në 3.79% të PBB-së së vendit.²² Angazhimi në zinxhirin e vlerës së specit të kuq është një aktivitet i rëndësishëm brenda sektorit të bujqësisë dhe ka një traditë të fortë në mbrojtjen e Treguesit Gjeografik (GI), veçanërisht *Leskovački domači ajvar* (*Ajvarin shtëpiak të Leskovcit*), e cila kombinon vlerën e trashëgimisë me potencialin e tregut. Megjithatë, pavarësisht kushteve të favorshme agroklimatike dhe lëndëve të para cilësore, sektori përballet me ndryshime klimatike që ndikojnë në rendimente, mungesën e fuqisë punëtore, mangësitë e kapacitetit dhe pajtueshmërisë ndërmjet përpunuesve të vegjël dhe marketingut si dhe markë të kufizuar kolektive. Analiza tregon se shumica e fermerëve të vegjël

¹⁶ Banka Botërore. (2024j). *Toka bujqësore (% e sipërfaqes së tokës)*, Mali i Zi. Banka Botërore. <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.AGRI.ZS?locations=ME>

¹⁷ Rrjeti i Zhvillimit Rural të Malit të Zi, (2025). *Politika kombëtare mbi sistemet e qëndrueshme ushqimore dhe jetesën rurale – Mali i Zi*. Qasja në: [National policy on sustainable food systems and livelihoods in rural | Ruralnet.mk](https://nationalpolicyon.sustainablefoodsystemsandlivelihoodsinrural.Ruralnet.mk)

¹⁸ MONSTAT, (2025). *Tregtia e Jashtme e Produkteve Bujqësore dhe Ushqimore*. Qasur në: <https://www.monstat.org/eng/novosti.php?id=4261>

¹⁹ Banka Botërore. (2024l). *Vlerësimet e popullsisë, Maqedonia e Veriut*. Banka Botërore. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=MK>

²⁰ Rrjeti i Zhvillimit Rural të Maqedonisë së Veriut, (2025). *Politika kombëtare mbi sistemet e qëndrueshme ushqimore dhe jetesën rurale – Maqedoni e Veriut*. Qasur në: <https://ruralnet.mk/en/documents-publications-f2f/nacionalna-politika-f2f>

²¹ Banka Botërore. (2024o). *Vlerësime të popullsisë, Serbi*. Banka Botërore.

<https://databank.worldbank.org/source/population-estimates-and-projections>

²² Banka Botërore. (2024q). *Bujqësia, pylltaria dhe peshkataria, vlera e shtuar (% e PBB-së), Serbi*. Banka Botërore. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>

janë prodhues të pavarur, me bashkëpunim minimal horizontal, ndërsa konkurrenca nga ajvari industrial ose i importuar më lirë ushtron presion të mëtijshëm mbi fitimin.²³

Modele të përbashkëta në të gjithë rajonin

Në të gjashtë vendet e Ballkanit Perëndimor, bujqësia vazhdon të ketë rëndësi të jashtëzakonshme ekonomike dhe sociale krahasuar me mesataren e BE-së. Pavarësisht diversitetit strukturor dhe institucional, dokumentet kombëtare të politikave tregojnë konvergjencë të fortë në disa tema të përsëritura që formësojnë sistemet agro-ushqimore në të gjithë rajonin, të përshkruara si më poshtë:

Së pari, strukturat e prodhimit mbeten shumë të fragmentuara, të dominuara nga fermat e vogla familjare që shpesh veprojnë në nivele mbijetese. Ky fragmentim kufizon mekanizimin, investimet kolektive dhe qasjen në financa, duke e mbajtur produktivitetin nën potencial dhe duke kufizuar pjesëmarrjen në tregjet formale.

E dyta, organizatat e prodhuesve dhe sistemet këshillimore janë të pazhvilluara. Në të gjashtë vendet, mbulimi me këshillim bujqësor mbetet i kufizuar, ndërsa formimi i kooperativave dhe grupeve të prodhuesve është i ngadaltë dhe i pabarabartë. Kjo shtyllë e dobët institucionale zvogëlon fuqinë negociuese të fermerëve, pengon transferimin e njohurive dhe kufizon integrimin në zinxhirët e vlerës dhe tregjet moderne.

E treta, sfidat mjedisore dhe klimatike po intensifikohen. Mangësitë në menaxhimin mjedisor, veçanërisht në trajtimin e plehut organik, ujëjitjen dhe kontrollin e erozionit, vazhdojnë të ekzistojnë, ndërsa investimet në infrastrukturën e gjelbër mbeten të kufizuara. Si rezultat, si sektori i kulturave ashtu edhe ai i blegtorisë përballen me rreziqe në rritjen e produktivitetit.

E katërta, bilanci tregtar agro-ushqimor është strukturalisht negativ në zinxhirët e vlerës së analizuar, duke përfshirë produktet e qumështit, perimet, mjaltin dhe ajvarin. Prodhimi vendas rrallë përmbush kërkesën kombëtare dhe eksportet kufizohen nga pengesat në përpunim dhe certifikim, problemet e sigurimit të cilësisë dhe diferencimi i kufizuar i produkteve.

Fragmentimi i politikave dhe koordinimi i kufizuar vazhdojnë të dëmtojnë performancën. Sistemi federal i Bosnjë-Hercegovinës ilustron rastin ekstrem, por edhe vendet unitare përballen me sfida në harmonizimin e institucioneve qendrore me atokale. Proceset e përafrimit me BE-në, veçanërisht në kuadër të PPB-së dhe Strategjisë nga ferma në tryezë, kanë filluar të përparojnë, megjithatë kapaciteti institucional, monitorimi dhe sistemet e zgjerimit mbeten të dobëta në të gjithë rajonin. Së bashku, modelet e përbashkëta konfirmojnë një rajon në tranzicion gradual, por të pabarabartë, drejt sistemeve të qëndrueshme dhe gjithëpërfshirëse agro-ushqimore.

²³ Rrjeti i Zhvillimit Rural të Serbisë, (2025). *Politika kombëtare mbi sistemet e qëndrueshme ushqimore dhe jetesën rurale* - Serbi [Draft politike i pabotuar].

3. Metodologjia

3.1. Qasja pjesëmarrëse dhe mbledhja e të dhënave

Dokumenti Rajonal i Politikave është rezultat i një procesi konsultimi me pjesëmarrje me fermerët në të gjitha vendet e BP-6. Procesi u udhëhoq nga një metodologji e unifikuar *mbi metodologjinë e konsultimit dhe dialogut me pjesëmarrje për forcimin e pozicionit të fermerëve në zinxhirin e vlerës*.²⁴ Gjatë periudhës 2024-2025, në secilin prej vendeve të BP-6 u zhvillua një proces konsultimi me pjesëmarrje prej 5 punëtorish me fermerë.

Në takimet konsultuese morën pjesë gjithsej 460 fermerë në të gjithë rajonin, përfshirë 167 gra dhe 111 të rinj (18-40 vjeç). Fermerët ishin të angazhuar në zinxhirë të ndryshëm të vlerave, duke përfshirë bimët mjekësore dhe aromatike (BMA), produktet e qumështit, mjaltin, perimet dhe specin e kuq. Në Tabelën 1 paraqitet një përmbledhje e pjesëmarrësve për çdo vend dhe zinxhir të vlerave të marë në analizë në këtë dokument (*informacion i detajuar mbi pjesëmarrësit mund të gjendet në Aneksin A*).

Tabela 1: Numri i pjesëmarrësve në takimet konsultuese për secilin vend

Vendi	Zinxhiri i vlerës	Numri i pjesëmarrësve	Femra	18-40 vjeç
Shqipëri	BMA-të, produkte qumështi	78	16	15
Bosnjë dhe Hercegovinë	Produktet e qumështit	82	54	23
Kosovë	Perime, produkte qumështi	62	10	25
Mali i Zi	Produktet e qumështit	77	24	18
Maqedoni e Veriut	Mjalti	94	19	0
Serbi	Speci i kuq	67	44	30
Totali në vendet e BP-6		460	167	111

Burimi: Autori bazuar në të dhënat e projektit të Akademisë nga Ferma në Tryezë

Në të njëjtën kohë, procesi i konsultimit u dha fermerëve mundësinë për të kuptuar më mirë pozicionin e tyre brenda zinxhirit të vlerës dhe për të mësuar rreth faktorëve, si pozitivë ashtu edhe negativë, që ndikojnë në qëndrueshmërinë e zinxhirëve aktualë të vlerës. Ata u informuan gjithashtu rreth kërkesave dhe prioritetëve të nevojshme për të forcuar dhe përmirësuar këto zinxhirë vlerash në të ardhmen.

Përveç të dhënave parësore nga proceset pjesëmarrëse, analiza u mbështet në një gamë të gjerë burimesh të dhënash dytësore, duke përfshirë institucionet kombëtare të statistikave, ministrinë e bujqësisë dhe bazat e të dhënave ndërkombëtare si FAOSTAT dhe EUROSTAT. Dëshmi shtesë u mbledhën nga sistemet e monitorimit IPARD dhe IPA, të dhënat në nivel ferme të FADN-së dhe dokumentet e politikave, të tilla si strategjitë e zhvillimit rural dhe raportet sektoriale. Studimet e mbështetura nga donatorët dhe vlerësimet e projekteve, veçanërisht nga FAO, GIZ, UNDP,

²⁴ Metodologjia e Konsultimit dhe Dialogut me Pjesëmarrje për Forcimin e Pozicionit të Fermerëve në Zinxhirin e Vlerës u zhvillua nga Prof. Dr. Sc. Bojan Stipešević nga Fakulteti i Shkencave Agrobioteknike në Osijek. Kjo metodologji shërbeu si mjeti kryesor për kryerjen e procesit të konsultimit në vendet e BP-6.

Bashkëpunimi Italian dhe Banka Botërore, pasuruan më tej të dhënat, duke siguruar një pasqyrë gjithëpërfshirëse të tendencave të prodhimit, dinamikës së tregut dhe kornizave institucionale në të gjithë rajonin.

Pas procesit të mbledhjes së të dhënave, u hartuan gjashtë raporte kombëtare mbi *Konsultimin dhe Dialogun me Pjesëmarrje për të Forcuar Pozicionin e Fermerëve në Zinxhirin e Vlerës*, secili duke shqyrtuar sfidat dhe mundësitë me të cilat përballen fermerët në BP-6 në të gjithë zinxhirët e vlerave të përzgjedhura. Gjithashtu, një dokument kombëtar të politikave mbi *Sistemet e Qëndrueshme Ushqimore dhe Burimet e Jetesës Rurale*, u përgatit për secilin vend, duke ofruar një vlerësim të thelluar të performancës ekonomike, sociale dhe mjedisore të zinxhirëve përkatës të vlerave në përputhje me parimet e metodologjisë së FAO-s. Për të adresuar sfidat sistematike të identifikuar brenda zinxhirëve përkatës të vlerave, dokumentet e politikave ofruan një sërë rekomandimesh koherente dhe të zbatueshme që synojnë forcimin e qëndrueshmërisë, konkurrueshmërisë dhe rezistencës në secilin prej vendeve të rajonit.

3.2. Korniza konceptuale e zhvillimit të zinxhirëve të qëndrueshëm të vlerës

Dokumenti Rajonal i Politikave bazohet në gjashtë Dokumentet Kombëtare të Politikave të zhvilluara në secilin prej vendeve të rajonit si dhe në kornizën konceptuale të zhvillimit të zinxhirëve të qëndrueshëm të vlerave.²⁵ Kjo kornizë prezanton dhjetë parime që pëfshijnë qëndrueshmërinë ekonomike, sociale dhe mjedisore, proceset sistematike, menaxhimin dhe orientimin drejt tregut, planifikimin strategjik, përmirësimin, përshkallëzimin dhe shumëfunktionalitetin.

Në rastin e këtij Dokumenti Rajonal të Politikave, analizat fokusohen vetëm në Fazën 1 të zhvillimit të zinxhirëve të qëndrueshëm të vlerave: Matja e performancës. Kjo fazë vlerëson nëse zinxhirët specifikë të vlerës ofrojnë rentabilitet ekonomik, përfshirje sociale dhe kujdes mjedisor. Qëndrueshmëria ekonomike shqyrton përfitimin dhe qasjen në treg për palët e interesit; qëndrueshmëria sociale vlerëson barazinë, kushtet e punës dhe përfshirjen e grave dhe të rinjve; qëndrueshmëria mjedisore analizon ndikimin në tokë, ujë dhe biodiversitet. Edhe pse trajtohen veçmas, këto dimensione mbivendosen dhe shkëmbimet analizohen për t'u përafruar me kërkesat e Strategjisë nga Ferma në Tryezë dhe PPB. Diagrami më poshtë shpjegon kornizën metodologjike.

²⁵ FAO (2014). *Zhvillimi i Qëndrueshëm i Zinxhirit të Vlerave Ushqimore: Parimet udhëzuese*. Romë: Organizata e Ushqimit dhe Bujqësisë e Kombeve të Bashkuara. ISBN: 978-92-5-108481-6. Gjetet në: <https://www.fao.org/3/i3953e/i3953e.pdf>

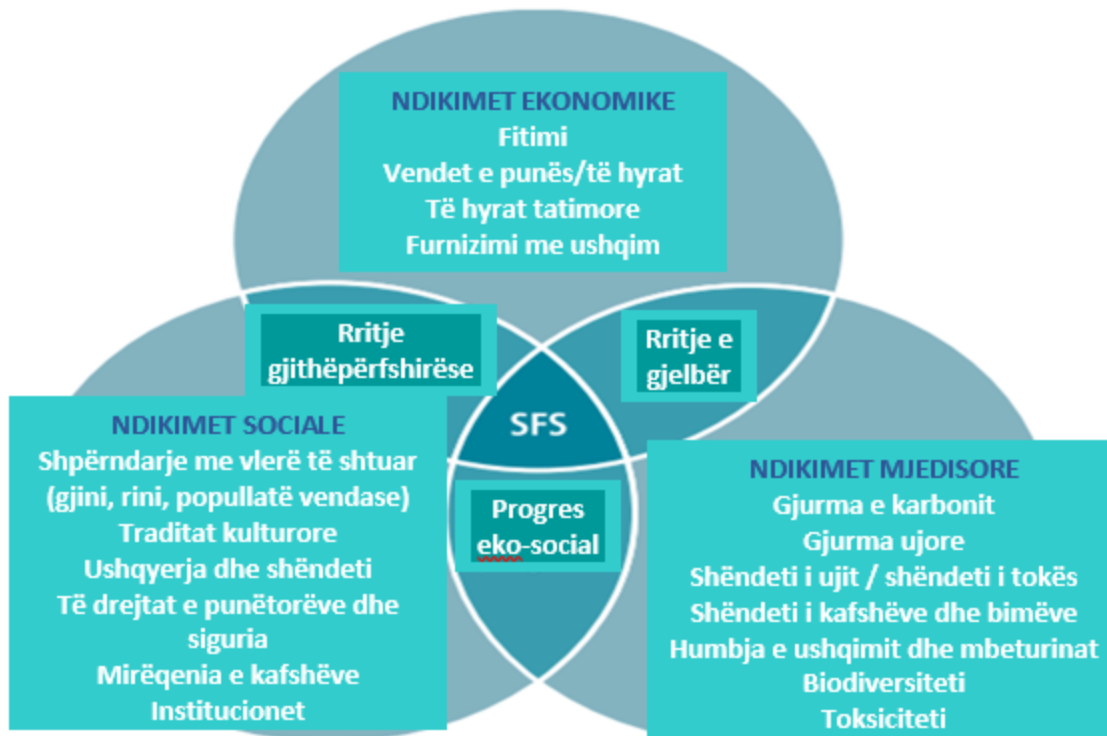


Figura 1: Vlera e Ushqimit të Qëndrueshëm sipas kornizës së FAO-s mbi zhvillimin e zinxhirëve të qëndrueshëm të vlerave.

3.3 Vlerësimi i performancës

Performanca në të gjithë zinxhirët e vlerës të përzhgjedhura për analizë u vlerësua duke përdorur një metodologji të standardizuar që shndërron evidencat cilësore në rezultate sasiore. U aplikua një sistem i përbashkët vlerësimi, duke përdorur një shkallë 1-3 në të cilën: 1 tregon se një element i caktuar zvogëlon qëndrueshmërinë, 2 pasqyron një efekt neutral ose të përzier dhe 3 tregon një kontribut pozitiv në qëndrueshmëri. Në disa raste, një shkallë më e detajuar nga 1-5 përdoret për të vlerësuar treguesit ekonomikë, socialë dhe mjedisorë, duke përfshirë rentabilitetin, punësimin, qasjen në treg, kushtet e punës, përfshirjen gjinore dhe të të rinjve, emetimet e gazrave serrë, biodiversitetin dhe menaxhimin e mbeturinave. Rezultatet për secilën shtyllë të qëndrueshmërisë u llogaritën dhe u validuan më pas përmes shqyrtimit nga ekspertët. Kur u përdorën vlerësime narrative, këto u përkthyen sistematikisht në të njëjtën kornizë vlerësimi për të siguruar qëndrueshmëri dhe krahasueshmëri në të gjitha kontekstet.

3.4. Fazat analitike

Përtej ushtrimit të pikëzimit, të gjitha dokumentet kombëtare të politikave zbatuan një proces analitik të strukturuar dhe me disa faza për të diagnostikuar sfidat sistemike brenda zinxhirëve të vlerës. Ky proces zakonisht fillon me vlerësimin e qëndrueshmërisë, duke përdorur shkallë standarde sasiore (kryesisht 1-3, ku 1 tregon një ndikim negativ në qëndrueshmëri, 2 një efekt neutral dhe 3 një kontribut pozitiv; dhe në disa raste, shkalla 1-5 për të lejuar diferencim më të imët ndërmjet treguesve ekonomikë, socialë dhe mjedisorë). Vlerësimi i pikëve u pasua nga analiza e shkakut kryesor dhe e sistemeve, e cila përfshin hartëzimin e zinxhirit të vlerës, diagnostikimin

e qeverisjes dhe vlerësimet e tregut dhe të konsumatorit për të identifikuar kufizimet themelore siç janë fragmentimi, informaliteti, mangësitë e koordinimit dhe kapaciteti i kufizuar i zbatimit. Një fazë e tretë u përqendrua në triangulim dhe validim, duke u mbështetur në dokumentet kombëtare të politikave dhe gjetjet e raporteve kombëtare. Së fundmi, evidencat u riorganizuan dhe u sintetizuan në objektivat më të gjera të qëndrueshmërisë së politikave. Kjo kornizë e unifikuar analitike, vlerësimi me pikë, diagnostikimi i sistemeve dhe validimi i evidencave, ofruan një bazë koherente për formulimin e masave të politikave të zbatueshme dhe të përshtatshme për kontekstin në të gjithë rajonin.

4. Analiza SWOT në nivel rajonal

Dokumentet kombëtare të politikave nga Shqipëria, Bosnja dhe Hercegovina, Kosova, Mali i Zi, Maqedonia e Veriut dhe Serbia zbulojnë modele të përbashkëta në të gjitha sistemet agro-ushqimore të Ballkanit Perëndimor. Një analizë SWOT në nivel rajonal, bazuar në kornizën e zhvillimit të zinxhirëve të qëndrueshëm të vlerave të FAO, vlerëson dimensionet ekonomike, sociale dhe mjedisore në të gjithë rajonin. Tabela më poshtë përmbledh pikat e forta, dobësitë, mundësitë dhe kërcënimet kryesore, ndërsa rrëfimi shoqërues ofron një shpjegim më të detajuar të secilit element. Analiza mbështetet në evidenca nga studime specifike për vendin dhe konsultime pjesëmarrëse, duke siguruar një perspektivë rajonale gjithëpërfshirëse .

Tabela 2: Analiza SWOT në nivel rajonal në tre dimensionet e qëndrueshmërisë

	Pikat e Forta	Mangësitë	Mundësitë	Kërcënimet
Ekonomike	- Kushte të favorshme agroklmatike për zhvillimin e aktiviteteve bujqësore. - Traditat shumëvjeçarebujqësore mbështesin potencialin e prodhimit bujqësor. - Produktet e specializuara dhe me vlerë të lartë (djathërat, mjalti, ajvari) me potencial GI krijojnë perspektiva eksporti. - Rritja e rendimenteve të qumështit në Shqipëri dhe BeH.	- Dominimi i fermave të vogla (mesatarisht 2-6 ha) dhe fragmentimi i lartë duke kufizuar ekonomitë e shkallës. - Nivele të ulëta të rentabilitetit dhe produktivitetit. - Qasje e kufizuar në kredi për shkak të kërkesave për kolateral dhe normave të larta të interesit. - Mungesa e fuqisë punëtore dhe rritja e kostove të punëtorëve jo-bujqësorë. - Kapacitete të kufizuara përpunimi, çertifikimi dhe marketingu. - Infrastrukturë e dobët (rrugë, depo të ftohta, logjistikë) dhe mbulim i kufizuar sigurimi. - Tregjet joformale dhe organizatat e dobëta të fermerëve i lënë prodhuesit me fuqi të ulët negociuese. - Vetëdijësim dhe përvetësim i ulët i teknologjive digjitale në bujqësi. - Qasje e kufizuar në shërbime këshillimorecilësore .	- Përshtatja me PPB të BE-së mundëson financimin për konsolidimin, mekanizimin dhe përmirësimet e zinxhirit të vlerës. - Reformat e tokës, kooperativat dhe bujqësia kontraktuale pritet të rrisin efikasitetin. - Mbështetja e IPARD mund të përmirësojë infrastrukturën dhe të rrisë konkurrueshmërinë. - Skemat e cilësisë (GI), çertifikimi organik etj., rrisin qasjen në tregjet premium.	- Shpopullimi dhe mungesa e gatishmërisë së të rinjve për t'u angazhuar në bujqësi. - Paqëndrueshmëria e tregut, kostot e larta të inputeve dhe tronditjet klimatike kërcënojnë rentabilitetin e fermave. - Vonimi i harmonizimit me PPB-në dhe strukturat komplekse të qeverisjes ngadalësojnë reformën.

Sociale	- Tradita të forta rurale, sisteme bujqësore familjare dhe praktika tradicionale bujqësore që ruajnë njohuritë ndër breza. - Bujqësia mbetet thelbësore për jetesën rurale, duke mbështetur punësimin dhe sigurinë ushqimore lokale. - Kohezion i lartë social dhe qëndrueshmëri e komunitetit, duke mundësuar bashkëpunimin dhe ndarjen e njohurive. - OSHC-të dhe shoqatat aktive të fermerëve që mbrojnë interesat e fermerëve.	- Emigrimi jashtë vendit dhe plakja e popullsisë zvogëlojnë disponueshmërinë dhe pjesëmarrjen në fuqinë punëtore rurale. - Mungesa e gatishmërisë së të rinjve për të investuar në komunitetet rurale, duke zvogëluar ripërtëritjen e brezave në ferma. - Pabarazia gjinore kufizon përfshirjen në aktivitetet bujqësore dhe vendimmarrje. - Qasja e kufizuar në mbrojtje sociale dhe pensione rrit cenueshmërinë. - Arsim, shërbime shëndetësore, infrastrukturë rrugore dhe transport publik me cilësi të ulët.	- Përshtatja me PPB-në e BE-së dhe programet e tjera bujqësore evropiane. - Forcimi i kooperativave dhe progresi në miratimin e sistemeve AKIS. - Progres në rritjen e punësimit formal, të drejtave të punës dhe përmirësimin e kushteve të punës. - Rritje e investimeve në arsimin dhe aftësimin profesional, si dhe në shërbimet këshillimore. - Rritja e vetëdijesimit dhe përvetësimi gradual i teknologjive digjitale. - Promovimi i turizmit rural, produkteve tradicionale dhe trashëgimisë kulturore.	- Emigrim i lartë dhe popullsia në plakje. - Qasje e kufizuar në kredi dhe shërbime financiare, veçanërisht për fermerët e vegjël, gratë në zonat rurale dhe të rinjtë. - Institucione dhe qeverisje e dobët, informalitet dhe transparencë e kufizuar e tregut. - Përrjashtimi i grave dhe të rinjve në zonat rurale nga vendimmarrja.
---	---	---	--	--

Mjedisore	- Agroekosisteme të larmishme dhe sisteme tradicionale agropastorale. - Një pjesë e lartë e tokës bujqësore në të gjithë rajonin. - Prania e kullotave, pyjeve dhe ligatinave. - Bujqësia tradicionale me inpute të ulëta dhe sistemet agropastorale. - Integrimi i sistemeve të kulturave bujqësore dhe blegtorisë dhe përdorimi i qëndrueshëm i tokës.	- Rendiment i ulët i bagëtive dhe menaxhim i dobët i plehut organik. - Erozioni i tokës, degradimi i kullotave dhe shpyllëzimi. - Përvetësim i kufizuar i praktikave bujqësore të zgjuara për klimën, energjisë së ripërtërishme dhe riciklimit të mbeturinave. - Monitorim i dobët mjedisor dhe zbatim i dobët i rregulloreve. - Zotërime të fragmentuara të tokës dhe praktika të paqëndrueshme të përdorimit të tokës. - Kullotja e tepërt dhe monokultura po zhvillohen në disa zona. - Vetëdijesim dhe njohuri të kufizuara për praktikën e qëndrueshmërisë mjedisore në mesin e fermerëve.	- Qeverisje dhe monitorim i përforcuar mjedisor, i mbështetur nga harmonizimi me BE-në dhe bashkëpunimi rajonal. - Kornizat e politikave rajonale dhe kombëtare, të tilla si përputhja me Marrëveshjen e Gjellbër të BE-së, masat mjedisore të PPB-së dhe strategjitë e përshtatjes ndaj klimës. - Përvetësimi i praktikave bujqësore të mençura ndaj klimës dhe përmirësimi i mbarështimit të bagëtive. - Zgjerimi i burimeve të energjisë së ripërtërishme, duke përfshirë biogazin, energjinë diellore dhe hidrocentralet në shkallë të vogël. - Zhvillimi i eko-turizmit dhe agro-turizmit për të diversifikuar të ardhurat rurale, duke promovuar njëkohësisht ruajtjen dhe trashëgiminë kulturore.	- Progres i kufizuar në zbatimin e Agjendës së Gjellbër për Ballkanin Perëndimor. - Zbatimi i dobët i rregulloreve mjedisore dhe zbatimi i fragmentuar i politikave kufizojnë menaxhimin efektiv të burimeve natyrore. - Rritja e frekuencës dhe intensitetit të thatësirave, përmytjeve dhe dëmtuesve. - Rritja e temperaturave dhe ndryshueshmëria e klimës. - Humbja e biodiversitetit dhe degradimi i tokave, kullotave dhe pyjeve.
-----------	--	--	--	---

5.Diskutime dhe masa praktike të propozuara për sisteme ushqimore të qëndrueshme në vendet e Ballkanit Perëndimor

Analiza tregon se sistemet agro-ushqimore përballen me probleme të ngjashme strukturore në të gjashtë vendet: Shqipëri, Bosnje dhe Hercegovinë, Kosovë, Mali i Zi, Maqedoni e Veriut dhe Serbi. Analiza SWOT e zinxhirëve të vlerave prioritare tregon se bujqësia dhe zhvillimi rural në secilin vend kufizohen nga strukturat e fragmentuara të prodhimit, organizimi i dobët i prodhuesve, qasja e kufizuar në njohuri dhe financa, pabarazitë e vazhdueshme sociale dhe presionet mjedisore. Kjo sintezë nxjerr në pah sfidat e përbashkëta në të gjitha dimensionet ekonomike, sociale dhe mjedisore dhe propozon masa kyçe që duhet të zbatohen para anëtarësimit në BE për të forcuar konkurrueshmërinë dhe qëndrueshmërinë.

Tabela 3: Përmbledhje e sfidave të përbashkëta të sektorit të bujqësisë dhe zhvillimit rural në vendet e Ballkanit Perëndimor

Dimensioni	Sfidat e përbashkëta
Ekonomike	<u>Mbizotërimi i fermave të vogla.</u> Prodhimi dominohet nga fermat e vogla familjare, të cilat kufizojnë ekonominë e shkallës dhe efikasitetin. Madhësia mesatare e fermës është më e vogla në Shqipëri (1.2 ha), e ndjekur nga Kosova (1.5 ha), Mali i Zi (2 ha), Maqedonia e Veriut (2.6 ha) dhe Bosnja dhe Hercegovina (3 ha), ndërsa Serbia ka madhësinë mesatare më të madhe të fermës (6 ha). <u>Qasje e kufizuar në financa.</u> Normat e larta të interesit, mungesa e kolateralit dhe procedurat komplekse administrative përjashtojnë shumë fermerë të vegjël nga sistemet formale të kreditimit. Kjo nga ana tjetër kufizon investimet në pajisje, teknologji dhe përmirësimin e fermave, duke mbajtur nivele të ulëta të produktivitetit dhe rentabilitetit. Gjithashtu, skemat kombëtare mbështetëse në shumicën e vendeve të rajonit konsiderohen të pamjaftueshme për të përmbushur nevojat e fermerëve. <u>Infrastrukturë cilësore e pamjaftueshme.</u> Mungesa e kapaciteteve të magazinimit, kapacitetet të pazhvilluara të përpunimit dhe logjistika e kufizuar e zinxhirit ftohës kontribuojnë në humbjet e produkteve dhe cilësinë më të ulët, duke dobësuar konkurrueshmërinë e produkteve në tregjet lokale dhe ndërkombëtare. <u>Organizimi i zinxhirit të vlerës.</u> Përgjithësisht mbizotërojnë tregjet joformale, fuqia negociuese e fermerëve është e ulët dhe grupet e prodhuesve ose kooperativat nuk janë funksionale. Ky fragmentim nëpër zinxhirët e vlerës kufizon aftësinë e fermerëve për të negociuar çmime më të mira ose për të hyrë në tregje të reja. <u>Kapitali njerëzor dhe përvetësimi i teknologjisë.</u> Njohuritë, trajnimet dhe përvetësimi i inovacionit i kufizuar kufizojnë produktivitetin. Vetëdijësimi i ulët, mbështetja e dobët këshillimore dhe aftësitë e <u>kufizuara</u> teknike pengojnë përvetësimin e teknologjisë, ndërsa mangësitë në trajnim dhe shërbime këshillimi i pengojnë pronarët e vegjël të modernizohen. <u>Rentabilitet i ulët.</u> Kostot e larta të inputeve, prodhimi i fragmentuar, fuqia e dobët negociuese dhe qasja e kufizuar në tregje i kufizojnë fitimet e fermerëve. Shumë

pronarë të vegjël operojnë në ose afër niveleve të mbijetesës, me tepriçë minimale për riinvestim në pajisje ose inovacion. Dobësitë strukturore, financiare, organizative dhe të kapitalit njerëzor të përshkruara më sipër së bashku gërryejnë rentabilitetin, duke minuar qëndrueshmërinë ekonomike afatgjatë dhe konkurrueshmërinë e sistemeve agro-ushqimore të rajonit.

Shoqërore

Tregu joformal i punës dhe kushtet e kësaj të punës. Sektori i bujqësisë mbështetet në mënyrë të konsiderueshme në punën e papaguar familjare, veçanërisht të grave dhe të moshuarve, me informalitetin që shtrihet në aktivitetet e përpunimit dhe marketingut. Pësia e punës familjare përfaqëson 50-70% të fuqisë punëtore bujqësore totale në të gjitha vendet e rajonit, pjesëmarrjet më të larta janë në Kosovë (70 %), Shqipëri (60-65 %), dhe Mal të Zi (60 %), ndjekur nga Bosnja dhe Hercegovina dhe Serbia (55-60 %), dhe në fund Maqedonia e Veriut (50%). Ndërkohë që kjo mundëson siguri për jetesën, ajo gjithashtu kufizon produktivitetin dhe i lë shumicën e punëtorëve pa qasje në të drejtat formale të punës ose sigurimet shoqërore.

Shpopullimi i zonave rurale dhe ripërtëritja e brezave. Zonat rurale në të gjithë rajonin vazhdojnë të përjetojnë nivele të larta të emigrimit jashtë vendit, të nxitura nga mundësitë e kufizuara ekonomike, jeta sociale dhe mangësitë e vazhdueshme në infrastrukturën dhe shërbimet publike rurale. Ky trend ka reduktuar fuqinë punëtore, ka zvogëluar disponueshmërinë e punëtorëve të kualifikuar dhe ka kontribuar në shpopullimin gradual të shumë komuniteteve. Ndërsa brezat e rinj lëvizin jashtë vendit ose zhvendosen në qendrat urbane në kërkim të perspektivave më të mira, rajonet rurale përballen me sfida në rritje në mbështetjen e prodhimit bujqësor, ruajtjen e kohezionit social dhe sigurimin e zhvillimit afatgjatë.

Përfshirja e grave dhe të rinjve të zonave rurale. Kjo pjesë e rëndësishme e komuniteteve rurale përballlet me disa sfida të vazhdueshme, duke përfshirë pjesëmarrjen e ulët në vendimmarrje dhe zinxhirët e vlerës, qasjen e kufizuar në të drejtat e pronësisë së tokës, financat dhe trajnimin. Pronësia e tokës nga gratë, aseti më i rëndësishëm i prodhimit në sektorin e bujqësisë, mbetet veçanërisht i ulët, vetëm 8% e pronarëve të regjistruar të tokës në Kosovë, 11 % në Shqipëri, më pak se 20% në Bosnjë dhe Hercegovinë, 17-19 % në Mal të Zi dhe Maqedoninë e Veriut, dhe 25% në Serbi, maksimumi rajonal. Kjo situatë nxjerr në pah pabarazinë e vazhdueshme në pronësinë e aseteve dhe pengesat ndaj mundësive të kreditimit dhe zhvillimit.

Bashkëpunim dhe veprim kolektiv i kufizuar. Organizatat dhe kooperativat e fermerëve në të gjithë rajonin mbeten të dobëta dhe të pastrukturuara. Kooperativat dhe shoqatat ekzistuese të prodhuesve janë të pakta dhe shpesh të fragmentuara, gjë që minon fuqinë negociuese të fermerëve dhe kufizon qasjen e tyre në tregje, mundësi trajnimi dhe shërbime thelbësore. Nivelet e ulëta të veprimit kolektiv dhe kapitalit shoqëror gjithashtu zvogëlojnë aftësinë e fermerëve për të mbrojtur kushtet e drejta të punës dhe për të forcuar pozicionin e tyre në zinxhirët e vlerës.

Sisteme të dobëta të mbrojtjes sociale. Mbizotërimi i punës familjare së papaguar ofron një nivel bazë të sigurisë ekonomike, por i lë shumicën e punëtorëve ruralë jashtë sistemeve formale të mbrojtjes sociale. Vetëm një pjesë e vogël e punëtorëve bujqësorë mbulohet nga skemat e sigurimeve shoqërore ose pensione, ndërsa informaliteti i përhapur kufizon më tej qasjen në shërbimet publike dhe ndihmën sociale. Kjo mbështetje në punën e familjes rrit cenueshmërinë, veçanërisht për gratë dhe të moshuarit, dhe minon si produktivitetin ashtu edhe ripërtëritjen e brezave në zonat rurale.

Arsimi cilësor i kufizuar. Zonat rurale në vendet e rajonit vazhdojnë të përjetojnë mangësi në sistemet e arsimit dhe të ndërtimit të kapaciteteve. Institucionet arsimore dhe programet e të nxënësve për të rritur shpesh funksionojnë me burime të kufizuara, ndërsa mundësitë për mësim gjatë gjithë jetës janë të pakta. Fermerët, veçanërisht gratë dhe të rinjtë, shpesh nuk kanë njohuri financiare dhe aftësi sipërmarrëse të mjaftueshme, duke kufizuar aftësinë e tyre për të menaxhuar operacionet bujqësore në mënyrë efektive ose për të diversifikuar aktivitetet që gjenerojnë të ardhura.

Sisteme të dobëta të transferimit të njohurive dhe këshillimit. Sistemet e këshillimit ekstensionit mbeten të fragmentuara, me mungesë stafi dhe jo të lidhura me nevojat e fermerëve. Shumica e ekstensionistëve nuk kanë metoda trajnimit pjesëmarrëse dhe gjithëpërfshirëse, duke rezultuar në angazhim të kufizuar të grave dhe fermerëve të rinj. Lidhja e dobët ndërmjet institucioneve kërkimore, shërbimeve të ekstensionit dhe organizatave të fermerëve kufizon shkëmbimin e njohurive dhe përvetësimin e inovacionit. Rrjetet e të nxënësve nga kolegët dhe të mentorimit janë të rralla, dhe bashkëpunimi rajonal në inovacion ose trajnim është minimal, duke penguar përhapjen e modeleve të suksesshme lokale përtej kufijve.

Lidhje e kufizuar digjitale. Mbulimi me internet me brez të gjerë dhe celular është i pamjaftueshëm në shumë zona të thella, duke i lënë fermerët të shkëputur nga tregjet, mundësitë e trajnimit dhe shërbimet thelbësore. Nivelet e ulëta të njohurive digjitale kufizojnë më tej përdorimin efektiv të burimeve online, ndërsa qasja në qeverisjen elektronike dhe shërbimet e mbrojtjes sociale mbetet e kufizuar. Mungesa e platformave të centralizuara të e-mësimit dhe pikave të shërbimit digjital të centralizuar përkeqëson izolimin rural dhe pengon pjesëmarrjen në ekonominë moderne.

Mjedisore Ndjeshmëria ndaj klimës dhe menaxhimi i ujit. Thatësitrat e përsëritura dhe reshjet e çrregullta të shiut në Shqipëri, Kosovë dhe Serbi kanë ulur ndjeshëm rendimentet e foragjereve dhe kulturave bujqësore, ndërsa përmytjet në Bosnjë Hercegovinën veriore prishin ciklet e prodhimit. Sistemet e ujitjes mbeten të pazhvilluara, duke mbuluar më pak se 40% të tokës së kultivuar në Shqipëri dhe nën 10% në Mal të Zi, duke nxjerrë në pah joefikasitetin e përhapur të ujitjes dhe investimet e kufizuara në përshtatjen ndaj klimës. Nivelet e ulëta të mekanizimit në sistemet bujqësore të vogla kufizojnë më tej produktivitetin dhe pengojnë menaxhimin efektiv të tokës.

Emetimet e gazrave serrë dhe ndotja. Emetimet e larta të gazrave serrë dhe ndotja lokale shkaktohen nga sistemet e blegtorisë me rendiment të ulët, ku shfrytëzimi

joefikas i ushqimit për kafshët dhe ruajtja e plehut organik në ambiente të hapura rrisin emetimet e metanit dhe degradojnë cilësinë e tokës dhe të ujit. Raportet nga Shqipëria, Bosnja-Hercegovina dhe Mali i Zi theksojnë në mënyrë specifike hedhjen e plehut organik pranë kanaleve të ujit dhe mungesën e biogazit ose të impianteve të kompostimit si shqetësime urgjente mjedisore.

Degradimi i tokës dhe humbja e biodiversitetit. Kullotja e tepërt në Shqipëri dhe Mal të Zi, e kombinuar me braktisjen e tokës në Bosnjë-Hercegovinë dhe pjesë të Maqedonisë së Veriut, kontribuon në erozionin e tokës, përhapjen e shkurreve dhe uljen e biodiversitetit. Në Maqedoninë e Veriut, humbja e kullotave të bletëve dhe e diversitetit të luleve ka çuar tashmë në uljen e prodhimit të mjaltit dhe në dobësimin e shërbimeve të pjalmimit.

Përvetësim i ulët i teknologjive të zgjuara për klimën dhe të ripërtërishme. Vetëm një numër i vogël kanë zbatuar sisteme ujitjeje me energji diellore ose tretës biogazi, dhe vetëdijesimi i përgjithshëm për këto zgjidhje është i kufizuar. Kostot e larta, mbështetja e dobët këshillimore dhe mbështetja e pamjaftueshme financiare, siç raportohet në Shqipëri, Kosovë dhe Serbi, vazhdojnë të kufizojnë përfshirjen më të gjerë dhe progresin e ngadaltë drejt praktikave të zgjuara bujqësore.

Masat e propozuara

Pas shqyrtimit të sfidave kryesore me të cilat përballlet sektori agro-ushqimor në rajon, ky seksion i dokumentit të politikave paraqet një sërë masash të zbatueshme që synojnë adresimin e kufizimeve ekonomike, sociale dhe mjedisore. Edhe pse çështje të shumta në të tre dimensionet e qëndrueshmërisë vazhdojnë të pengojnë zhvillimin e zonave rurale, Ballkani Perëndimor gjithashtu zotëron avantazhe të konsiderueshme agro-klimatike dhe *përfitime* nga mundësitë që lindin përmes integritit në BE. Prandaj, masat e propozuara përqendrohen në forcimin e bashkëpunimit dhe formalizimit, rritjen e qasjes në njohuri dhe shërbime këshillimore, përmirësimin e mirëqenies sociale dhe forcimin e qëndrueshmërisë ndaj klimës dhe menaxhimit të burimeve. Së bashku, këto ndërhyrje synojnë të nxisin një sistem agro-ushqimor më konkurrues, gjithëpërfshirës dhe të qëndrueshëm nga ana mjedisore në të gjithë rajonin (për masat e propozuara sipas vendeve referohuni SHTOJCËS B).

Masat e propozuara për sfidat e dimensionit ekonomik

Masat e mëposhtme paraqesin alternativa për avancimin e sektorit agro-ushqimor, duke përcaktuar masat afatshkurtra për të ndërtuar kapacitete institucionale, për të forcuar bashkëpunimin e prodhuesve, për të përmirësuar qeverisjen e tokës dhe për të mbështetur përpjekjet e hershme të modernizimit, së bashku me reformat afatgjata që synojnë përafrimin me standardet e BE-së, zgjerimin e mundësive të financimit dhe nxitjen e zinxhirëve të vlerave elastikë, konkurrues dhe të integruar mirë.

Tabela 4. Masat e propozuara afatshkurtra dhe afatgjata për qëndrueshmërinë ekonomike të sektorit të bujqësisë në BP-6

Fusha/Masa	Afatshkurtër (1-3 vite)	Afatgjatë (4-8 vite)
Bashkëpunimi (Grupet e prodhuesve, kooperativat)	Pilotimi i krijimit të grupeve të prodhuesve dhe kooperativave përmes trajnimeve të synuara, mbështetjes këshillimore ligjore dhe ndihmës financiare. Zbatimi i projekteve që lidhen me forcimin e marketingut kolektiv, blerjes së inputeve dhe kapaciteteve të menaxhimit në nivel lokal, në përputhje me objektivat e Shtyllës I të PPB-së për të përmirësuar pozicionin në treg dhe konkurrueshmërinë.	Mbështetja e njohjes dhe financimit formal të grupeve të prodhuesve dhe kooperativave sipas instrumenteve të PPB, duke përfshirë programet operative të fondit evropian të garancisë bujqësore për Organizatat e njohura të Prodhuesve dhe Masën 3 mbi mbështetjen e bashkëpunimit sipas Shtyllës II.
Menaxhimi i tokës	Të zbatohet inventari përgatitor kadastral, bashkimi vullnetar i tokës dhe fushatat e vetëdijesimit mbi përfitimet e qirasë së tokës. Sigurimi i qasjes së grave nga zonat rurale në të drejtat e pronësisë së tokës duke përforcuar zbatimin e kornizës legjislative dhe politikat kombëtare në secilin prej vendeve të BP-6.	Reforma ligjore dhe kadastrale, krijimi i bankave të tokës dhe zbatimi i skemave të strukturuar vullnetare të konsolidimit. Ngritja e sistemit të identifikimit të parcelave të tokës (LPIS) në mënyrë që të jetë në përputhje me kërkesat e BE-së në kuadër të procesit të integritimit në BE.
Modernizimi	Përmirësimi i kapaciteteve të administratës publike në menaxhimin efektiv të fondeve të IPA-s dhe kombëtare për të bashkëfinancuar pajisje moderne (ujtje, serra, makina mjeljeje, miksera ushqimi për kafshët) dhe për të promovuar praktikat inteligjente ndaj klimës. Ofrimi i skemave mbështetëse dhe kredive të qasshme për investime në mekanizim, kursim të energjisë dhe ruajtje. Prezantimi i skemave të garancisë dhe linjave të dedikuara të kredive	Harmonizimi i masave mbështetëse të modernizimit me programet e PPB të BE-së për financim të qëndrueshëm dhe koherent. Ofrimi i granteve plotësuese me mjete inovative, lehtësira kreditimi, garanci, bashkë-investime dhe financim të kombinuar, për të tërhequr kapital privat, për të zvogëluar rreziqet e kreditimit dhe për të zgjeruar qasjen e fermerëve në kredi, duke promovuar njëkohësisht transformimin e gjelbër dhe digjital në të gjithë sektorin agro-ushqimor.

	për të rinjtë dhe gratë për të nxitur modernizimin gjithëpërfshirës të fermave.	
Integrimi i zinxhirit të vlerës	Pilotimi i modeleve të bujqësisë me kontratë që lidhin prodhuesit dhe blerësit sipas kushteve të drejta, futja e sistemeve digjitale të gjurmueshmërisë për të siguruar cilësinë dhe transparencën e produktit. Promovimi i skemave të cilësisë dhe treguesve gjeografikë (GI) për produktet specifike për të rritur njohjen e tregut, shtimin e vlerës dhe konkurrueshmërinë e prodhimit vendas agro-ushqimor në tregjet vendase dhe të eksportit.	Zhvillimi i sistemeve të plota të gjurmueshmërisë dhe çertifikimit për të siguruar cilësi dhe transparencë në të gjithë zinxhirët e vlerës, forcimi i legjislacionit për kultivuesit e jashtëm për të formalizuar marrëdhëniet fermer-blerës. Krijimi i kornizave rajonale të markave që promovojnë origjinën, autenticitetin dhe qëndrueshmërinë e produktit, duke rritur konkurrueshmërinë dhe qasjen në treg për produktet lokale agro-ushqimore në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar.
Infrastruktura dhe logjistika	Investime në infrastrukturën bujqësore dhe të përpunimit, në mjediset e magazinimit frigoriferik, të mbledhjes dhe të klasifikimit për të zvogëluar humbjet pas korresjës dhe për të stabilizuar furnizimin. Përmirësimi i rrugëve rurale dhe i lidhjeve lokale për të lehtësuar shpërndarjen e inputeve dhe qasjen në treg, duke siguruar transportin në kohë të mallrave që prishen dhe lidhje më të forta ndërmjet prodhuesve, përpunuesve dhe tregjeve lokale gjatë gjithë vitit.	Promovimi i partneriteteve publik-privat për të zhvilluar njësi të vogla përpunimi të qumështit dhe perimeve pranë zonave të prodhimit, duke shtuar vlerë dhe duke krijuar mundësi punësimi në zonat rurale. Zgjerimi i investimeve në logjistikën rurale, shërbimet publike dhe infrastrukturën digjitale për të rritur efikasitetin e zinxhirit të furnizimit, për të tërhequr investime private dhe për të integruar komunitetet bujqësore të largëta në tregjet konkurruese agro-ushqimore.
Qasja në financa dhe sigurime	Krijimi i fondeve të garancisë për të ulur rreziqet e kreditimit dhe për të zgjeruar qasjen e fermerëve në kredi. Prezantimi i programeve të njohurive financiare për të përmirësuar vendimet e menaxhimit dhe investimeve. Pilotimi i skemave të sigurimeve bujqësore për të mbrojtur fermerët e vegjël nga goditjet klimatike dhe të	Ngritja e institucioneve financiare të dedikuara për të ofruar shërbime financiare të qasshme, të përshtatura për fermerët dhe ndërmarrjet rurale. Zhvillimi i mbulimit gjithëpërfshirës të sigurimit ndaj rrezikut klimatik për të mbrojtur prodhuesit bujqësorë nga humbjet që lidhen me motin, duke siguruar stabilitet financiar, qëndrueshmëri të shtuar dhe investime të

tregut, duke forcuar kështu qëndrueshmërinë dhe stabilitetin në të gjithë ekonominë rurale.	qëndrueshme në zhvillimin rural dhe bujqësor.
---	---

Masat e propozuara për sfidat e dimensionit social

Një qasje me faza për forcimin e qëndrueshmërisë sociale dhe ekonomike të komuniteteve rurale duke adresuar të drejtat e punëtorëve, përfshirjen, arsimin, transferimin e njohurive dhe lidhshmërinë digjitale paraqitet në tabelën më poshtë. Masat afatshkurtra përqendrohen në ndërtimin e kapaciteteve themelore, përmirësimin e qasjes në shërbimet bazë dhe krijimin e mundësive të hershme për gratë, të rinjtë dhe prodhuesit e vegjël. Veprimet afatgjata synojnë institucionalizimin e këtyre përfitimeve nëpërmjet reformave sistemike, investimeve të qëndrueshme dhe mekanizmave më të fortë të qeverisjes që mundësojnë zhvillimin rural gjithëpërfshirës dhe të qëndrueshëm.

Tabela 5. Masat e propozuara afatshkurtra dhe afatgjata për qëndrueshmërinë sociale të sektorit të bujqësisë në BP-6

Fusha/Masa	Afatshkurtër (1-3 vite)	Afatgjatë (4-8 vite)
Formalizimi dhe të drejtat e punëtorëve	Thjeshtimi i procesit formal të regjistrimit të fermave të vogla dhe mikro-ndërmarrjeve. Përmirësimi i skemave vullnetare të sigurimeve shoqërore dhe shëndetësore për t'i bërë ato të qasshme për grupet më të cenuara të zonave rurale. Rritja e vetëdijesimit mbi sigurinë në punë dhe barazinë gjinore. Mbështetja e grupeve dhe sindikatave ekzistuese të fermerëve që mbrojnë të drejtat e punëtorëve.	Integrimi i punëtorëve në sistemet kombëtare të punës dhe pensione. Zbatimi i plotë i pajtueshmërisë me ligjin e punës me njësi të dedikuara të inspektimit rural dhe mekanizma të dialogut social.
Përfshirja e grave dhe të rinjve	Nxjtja e skemave të granteve, mentorimit dhe trajnimit për gratë dhe të rinjtë e angazhuar në sektorin e bujqësisë dhe zhvillimit rural. Pilotimi i dhënies me qira të tokës dhe linjave të kredisë për fermerët e rinj. Përfshirja e të rinjve dhe grave nga zonat rurale në procesin e vendimmarrjes që lidhet me qeverisjen e sektorit të bujqësisë dhe zhvillimit rural.	Nxjtja e skemave specifike mbështetëse buxhetore për të rinjtë nga zonat rurale me qëllim që ata të investojnë në komunitetet rurale. Institucionalizimi i kuotave gjinore/të të rinjve në organizatat e prodhuesve dhe këshillat e politikave; Sigurimi i qasjes së barabartë në tokë, financa dhe të drejta trashëgimie përmes reformës ligjore.

Arsimi	Investimi në sistemin arsimor në zonat rurale, në arsimin për të rritur dhe në shërbimet në komunitet duke përmirësuar mjediset, duke përmirësuar qasjen digjitale dhe duke ofruar trajnime bazë për njohuritë financiare dhe sipërmarrjen për të forcuar aftësitë dhe mirëqenien në zonat rurale.	Zhvillimi i programeve të të mësuarit gjatë gjithë jetës dhe lidhshimit rural që ndërtojnë kompetenca moderne në bujqësi, mjedis dhe digjitale, ndërkohë që fuqizojnë të rinjtë, gratë dhe udhëheqësit e komunitetit për të nxitur zhvillimin lokal. Të integrohet bujqësia, qëndrueshmëria mjedisore dhe aftësitë digjitale në kurrikulat shkollore dhe profesionale për të përgatitur një fuqi punëtore të kualifikuar, të aftë për të përmbushur kërkesat e ardhshme agro-ushqimore, klimatike dhe teknologjike.
Sistemet e Transferimit të Njohurive dhe Këshillimit (Shtylla Sociale e AKIS)	Të rekrutohen dhe trajnohen këshilltarët ruralë me metoda pjesëmarrëse dhe gjithëpërfshirëse, duke promovuar njëkohësisht të nxënit nga njëri-tjetri që i fuqizon fermerët të zhvillojnë së bashku zgjidhje. Mbështetja e përshkallëzimit dhe qëndrueshmërisë së qendrave pilot të të asistencës bujqësore dhe rurale (QABR) ²⁶ bazuar në modelin italian të suksesshëm për shërbime efektive të këshillimit.	Të vihen plotësisht në funksion platformat kombëtare AKIS që lidhin kërkimin, shërbimet e këshillimit dhe organizatat e fermerëve dhe të krijohen qendra inovacioni për të rinjtë dhe gratë. Forcimi i shërbimeve këshillimore digjitale duke i pajisur këshilltarët me mjete dhe platforma moderne që ndajnë njohuritë në distancë.
Lidhshmëria Digjitale	Zgjerimi i mbulimit me internet me brez të gjerë dhe celular në zonat rurale, ndërkohë që përdoren mjete të këshillimit digjital që ofrojnë informacion në kohë reale të tregut, mbështetje këshillimore dhe mundësi trajnimi.	Krijimi i portaleve të përhershme të e-learning dhe qendrave digjitale të shërbimit të vetëm që thjeshtojnë qasjen në shërbimet rurale, sigurimet shoqërore dhe procedurat administrative për qytetarët dhe fermerët. Promovimi i programeve të përmirësimit të aftësive digjitale që ndihmojnë banorët e zonave rurale, përfshirë fermerët e moshuar, të përdorin mjete online, shërbime të qeverisjes elektronike dhe aplikacione digjitale për menaxhimin e fermave.

²⁶ Për të mësuar më shumë mbi Qendrën për Ndihmë Bujqësore dhe Rurale klikoni [këtu](#).

Masat e propozuara për sfidat e dimensionit mjedisor

Grupi i radhës i veprimeve përqendrohet në mbështetjen e një sektori bujqësor më të gjelbër dhe më rezistent ndaj klimës përmes investimeve të synuara dhe angazhimeve afatgjata mjedisore. Masat afatshkurtra përqendrohen në ndërtimin e kapaciteteve praktike, pilotimin e teknologjive inteligjente ndaj klimës dhe me efikasitet të lartë të burimeve, si dhe forcimin e sistemeve bazë të monitorimit dhe këshillimit. Masat afatgjata synojnë t'i përfshijnë këto inovacione në politikat dhe skemat mbështetëse kombëtare, të zgjerojnë infrastrukturën e gjelbër dhe të krijojnë mekanizma të qëndrueshëm qeverisës që nxisin zhvillimin rural me emetime të ulëta, rezistent ndaj klimës dhe miqësor ndaj biodiversitetit.

Tabela 6. Masat e propozuara afatshkurtra dhe afatgjata për qëndrueshmërinë mjedisore të sektorit të bujqësisë në BP-6

Fusha/Masa	Afatshkurtër (1-3 vite)	Afatgjatë (4-8 vite)
Bujqësi e Zgjuar ndaj Klimës	Promovimi i varieteteve të kulturave rezistente ndaj thatësirës, ujitjes që kursen ujë (ujitjes me pika, mikro-spërkatëse), lërimin të tokës për ruajtjen e tokës, mbulimit me mulç dhe projekteve pilot të agropylltarisë. Trajnimi i këshilltarëve dhe fermerëve në metodat e CSA-së.	Integrimi i bujqësisë së zgjuar ndaj klimës në programet kombëtare të zhvillimit rural. Përfshirja e përputhshmërisë me bujqësisë së zgjuar ndaj klimës si kriter i pranueshmërisë për fondet IPARD dhe skema të tjera mbështetëse. Zgjerimi i rrjeteve të kërkimit dhe monitorimit në nivel kombëtar dhe rajonal.

Reduktimi i Gazrave Serrë dhe Menaxhimi i Plehut	Ofrimi i granteve dhe asistencës teknike për të përmirësuar sistemet e ushqyerjes, strehimit dhe magazinimit të kafshëve, duke rritur produktivitetin, mirëqenien e kafshëve dhe efikasitetin e fermës. Pilotimi i njësive të vogla të biogazit për të promovuar përdorimin e energjisë së ripërtërishme, për të zvogëluar mbeturinat dhe për të krijuar burime shtesë të ardhurash për familjet dhe fermat rurale. Futja dhe zbatimi i standardeve moderne të trajtimit të plehut organik dhe auditimeve të fermave për të përmirësuar performancën mjedisore, për të zvogëluar ndotjen dhe për të mbështetur pajtueshmërinë me kërkesat e BE-së. Mbështetja e miratimit të teknologjive blegtorale të zgjuara ndaj klimës që zvogëlojnë emetimet dhe përmirësojnë efikasitetin e burimeve në të gjitha sistemet e prodhimit. Ofrimi i shërbimeve të trajnimit dhe këshillimit që ndërtojnë kapacitetin e fermerëve për të zbatuar praktika të përmirësuara të menaxhimit të mbeturinave, biosigurisë dhe menaxhimit të qëndrueshëm të lëndëve ushqyese.	Zhvillimi i strategjive kombëtare për reduktimin e metanit, zgjerimi i infrastrukturës së biogazit dhe kompostimit, si dhe integrimi i raportimit të emetimeve në kushtëzimet e PPB dhe standardet ESG për të promovuar praktikën miqësore ndaj klimës për bagëtinë dhe menaxhimin e mbeturinave. Mbështetja e adaptimit në nivel ferme të teknologjive me emetime të ulëta dhe menaxhimit preciz të lëndëve ushqyese për të zvogëluar emetimet e gazrave serrë dhe për të rritur qëndrueshmërinë. Vendosja e mekanizmave të monitorimit dhe nxitjes që shpërblejnë fermat dhe kooperativat për progres të matshëm në uljen e metanit dhe emetimeve të tjera bujqësore.
Ruajtja e Kullotave dhe Biodiversitetit	Përmirësimi i kullotave të degraduara, zbatimi i planeve të kullotjes me rotacion, pagesat pilot për shërbimet e ekosistemit (PES) dhe trajnimi i fermerëve për administrimin e biodiversitetit për të rivendosur ekosistemet dhe për të përmirësuar menaxhimin e qëndrueshëm të tokës. Mbështetja e miratimit të teknologjive të monitorimit të tokës dhe kullotave për të ndjekur progresin e restaurimit	Ngritja e skemave të përhershme agro-mjedisore që shpërblejnë praktikën e ruajtjes, rivendosin kullotat me vlerë të lartë natyrore dhe racat vendase dhe integrojnë planet e pjalmuesve dhe menaxhimin të pyjeve në strategjitë kombëtare të PPB-së për të forcuar biodiversitetin dhe shërbimet e ekosistemit. Promovimi i programeve të restaurimit dhe monitorimit të habitateve të udhëhequra nga fermerët që kombinojnë njohuritë tradicionale me udhëzimet shkencore për të

	dhe për të udhëhequr praktikat adaptive të kullotjes. Zhvillimi i iniciativave të ruajtjes të udhëhequra nga komuniteti që kombinojnë stimujt ekonomikë me mbrojtjen e biodiversitetit për të angazhuar fermerët dhe palët e interesuara lokale.	rritur qëndrueshmërinë ekologjike afatgjatë.
Energjia e ripërtërishme	Mbështetja e sistemeve të ujitjes me energji diellore për të rritur efikasitetin e energjisë dhe për të zvogëluar varësinë nga lëndët djegëse fosile në bujqësi. Kryerja e auditimeve të energjisë në fermë për të identifikuar mundësitë për kursime dhe për të përmirësuar qëndrueshmërinë e përgjithshme të fermës. Pilotimi i impianteve të mikrobiogazit dhe njësive të përpunimit me efikasitet energjetike për të promovuar përdorimin e energjisë së ripërtërishme dhe për të ulur emetimet e karbonit në prodhimin rural. Ofrimi i granteve për investime të gjelbra që i nxisin fermerët të përvetësojnë teknologji dhe praktika të qëndrueshme.	Zhvillimi i programeve kombëtare që mbështesin fermat e energjisë së ripërtërishme, duke përfshirë biogazin, energjinë diellore dhe të erës, për të nxitur prodhimin e qëndrueshëm të energjisë në sektorin bujqësor. Lidhja e përmirësimeve të efikasitetit të energjisë në bujqësi me tregjet e kredisë së karbonit dhe taksonomitë e financimit të qëndrueshëm për të nxitur investimet me karbon të ulët dhe për të tërhequr kapital privat.

Qeverisja dhe monitorimi mjedisor	Forcimi i inspektimit mjedisor dhe mbledhjes së të dhënave mbi tokën, ujin dhe biodiversitetin për të përmirësuar monitorimin, pajtueshmërinë dhe hartimin e politikave të bazuara në evidenca.	Institucionalizimi i sistemeve të monitorimit mjedisor me baza të dhënash të ndërveprueshme për të mundësuar ndarjen efikase të të dhënave, ndjekjen dhe vendimmarrjen e bazuar në dëshmi.
	Trajnimi i zyrtarëve vendorë dhe këshilltarëve bujqësorë mbi objektivat e Marrëveshjes së Gjelbër të BE-së dhe kushtëzimin e PPB-së për të përmirësuar zbatimin, shërbimet këshillimore dhe përputhshmërinë me standardet e qëndrueshmërisë të BE-së.	Integrimi i rregullave të pajtueshmërisë së kryqëzuar dhe ekoskemave në kornizat kombëtare të mbështetjes për të siguruar pajtueshmërinë me standardet e qëndrueshmërisë dhe për të inkurajuar bujqësinë e përgjegjshme ndaj mjedisit.

6. Sfidat specifike të vendeve dhe masat e propozuara për sektorin e bujqësisë dhe zhvillimit rural në Ballkanin Perëndimor

6.1. Përmbledhje e karakteristikave specifike të vendit

Analiza e unifikuar SWOT dhe analiza e përbashkët tregon se sistemet agro-ushqimore të rajonit ndajnë shumë sfida të përbashkëta strukturore. Megjithatë, çdo vend shfaq karakteristika të dallueshme bazuar në zinxhirin e vlerave të zgjedhur, kontekstin institucional dhe profilin e prodhimit. Ky seksion shpjegon këto specifikime për Shqipërinë, Bosnjë-Hercegovinën, Kosovën, Malin e Zi, Maqedoninë e Veriut dhe Serbinë. Të kuptuarit e këtyre veçorive është thelbësore për përshtatjen e ndërhyrjeve në politika që plotësojnë rekomandimet rajonale.

Tabela 7. Tabela përmbledhëse e sfidave specifike të sektorit të bujqësisë në vendet e BP-6 ²⁷

Zinxhiri i vlerës/vendi)	Dimensioni Ekonomik	Dimensioni Social	Dimensioni Mjedisor
Shqipëria (Produktet e qumështit)	- Produktet e qumështit kontribuojnë në rreth 40% të prodhimit bujqësor, por është shumë i fragmentuar. - Rreth 96 % e fermave të qumështit kanë më pak se 5 lopë. Vetëm një pakicë e vogël drejton tufa gjysmë-komerciale (>10 lopë). - Dualizëm: pak ferma/përpunues modernë integrohen në tregje, ndërsa shumica e fermerëve të vegjël mbeten në tregti joformale me produktivitet të ulët. - Prodhimi i qumështit në rënie (2017-2023) për shkak të investimeve të kufizuara dhe ndryshimeve demografike.	- Varësi e madhe nga puna joformale/anëtarët e papaguar të familjes. - Kushte të këqija pune dhe sistem i dobët i mbrojtjes sociale. - Shkalla e lartë e migrimit nga zonat rurale dhe mungesa e motivimit të rinjve për t'u angazhuar në sektorin e bujqësisë. - Nën-përfaqësimi i grave dhe të rinjve në organizata dhe vendimmarrje për shkak të normave kulturore.	- Metan i lartë enterik. - Keqmenaxhimi i plehut ndot tokën/ujin. - Degradimi i kullotave dhe humbja e biodiversitetit nga braktisja dhe presioni i kullotjes. - Investime të kufizuara në burime të ripërtërishme dhe teknologji efikase të burimeve.
Bosnje-Hercegovina (Produktet e qumështit)	- Prodhimi dominohet nga fermat familjare me mesatarisht 3-5 lopë dhe pak ferma të mesme (20-50 lopë). - Infrastrukturë përpunimi, magazinimi dhe marketingu e pazhvilluar. - Importet përbëjnë një pjesë të rëndësishme të kërkesës së brendshme.	- Mirëqenia varet nga aktivitetet bujqësore me të ardhura të kufizuara. - Organizim i kufizuar i prodhuesve; shërbimet këshillimore janë të dobëta.	- Bujqësia intensive e qumështit shkakton ndotje të tokës, ujit dhe ajrit. - Lënda organike e tokës është në rënie. - Metodatat tradicionale dhe menaxhimi i plehut organik mund të përmirësojnë strukturën e tokës dhe të parandalojnë erozionin, por përvetësimi i praktikave të zgjuara klimatike është i ulët.

²⁷ Kjo analizë bazohet në gjashtë dokumentet e politikave mbi Politikën Kombëtare për Sistemet Ushqimore të Qëndrueshme dhe Mjetet Rurale të Jetesës për secilin nga vendet e BP-6, siç janë renditur më sipër.

Kosova (Perime dhe Produkte të Qumështit)	- Parcelat e fragmentuara kufizojnë mekanizimin/ekonomitë e shkallës. Kope të vogla me mesatarisht 3-5 lopë; më pak se 2% e fermave kanë mbi 10 lopë. - Qasje e kufizuar në teknologji, lidhje të dobëta me tregun; qumështi përballet me probleme të cilësisë/çertifikimit dhe qasje të padrejtë në tregje.	- Shërbime këshillimi/trajnimi të pamjaftueshme. - Organizim i dobët i fermerëve, shumë prej tyre shesin drejtpërdrejt nëpërmjet kanaleve joformale.	- Thatësi, mungesa e ujit dhe rreziqet për shëndetin e kafshëve kërcënojnë prodhimin. - Fragmentimi i kostove të larta të inputeve përkeqëson cënueshmërinë. - Prodhimi organik/i qëndrueshëm është ende në fazë të hershme.
Mali i Zi (Produktet e qumështit)	- Varësi e madhe nga importi; - Përpunim i pazhvilluar dhe tregje të organizuara dobët. - Zakonisht 2-6 lopë për familje; shumë pak ferma kalojnë 10-15 lopë. - Prodhuesit përballen me çmime të ulëta blerjeje, kosto në rritje, lidhje të pazhvilluara të tregut dhe organizata të dobëta. - Numri i lopëve të qumështit në rënie, mungesë standardizimi/çertifikimi.	- Prodhimi bazohet kryesisht në familje, është shumë sezonal; shitjet joformale të përhapura zvogëlojnë gjurmueshmërinë. - Kooperativa të dobëta dhe fuqi e ulët negociuese.	- Kullotat veriore mbështesin kullotjen, por infrastruktura e dobët i izolon prodhuesit. - Digjitalizimi/përthithja e ulët e inovacionit pengon qëndrueshmërinë.
Maqedonia e Veriut (Mjalti)	- Bletaria mbështet jetesën rurale, por është e fragmentuar, e integruar dobët në tregje; dhe subjekt i tregtisë së padrejtë. - Fermerët kanë fuqi të dobët negociuese; përpjekjet për krijimin e markës/diferencimin janë të ngadalta/të fragmentuara.	- Qasje e kufizuar në këshillim dhe trajnim; fermerët kanë nevojë për më shumë komunikim të politikave. - Organizatat e prodhuesve janë të dobëta; pronarët e vegjël të marginalizuar në negociatat e çmimeve.	- I cënueshëm ndaj thatësirave, humbjes së biodiversitetit. - Përvetësim i kufizuar i teknologjive inteligjente për klimën/me emetime të ulëta. - Monitorimi i tokës dhe i biodiversitetit është i pamjaftueshëm.

Serbia (Speci i kuq/ajvari)	- Traditë e fortë dhe GI (ajvar i Leskovcit), por përballet me ndryshime të lëndëve të para të shkaktuara nga klima, mungesë të fuqisë punëtore, kapacitet/qasje të kufizuar në treg. - Përdorim i dobët i mbrojtjes GI, - Prodhuesve të vegjël u mungojnë aftësitë në zhvillimin e produkteve, teknologjitë dhe marketingun. - Tregu mbështetet në shitjet direkte/sezonale; përballet me konkurrencë të padrejtë nga ajvari i lirë industrial/i importuar.	- Prodhuesit janë kryesisht të pavarur; bashkëpunim i dobët brenda/ndërmjet zinxhirëve të vlerës. - Vetëdijesim i kufizuar për financimin publik dhe detyrimet e pajtueshmërisë.	- Ndryshueshmëria e klimës zvogëlon rendimentet e specave dhe disponueshmërinë e ujit. - Përpunimi mund të shtojë mbeturina/presione përdorimi të energjisë (paketimi, karburanti).
------------------------------------	---	---	--

6.2. Masat e propozuara për secilin vend të Ballkanit Perëndimor

Bazuar në sfidat specifike të vendit të analizuara në seksionin e mëparshëm, kjo pjesë e dokumentit të politikave ofron rekomandime në nivel kombëtar për të mbështetur kalimin drejt sistemeve ushqimore dhe burimeve të jetesës më të qëndrueshme në vendet e BP-6.

Shqipëri: Zinxhiri i vlerave të produkteve të qumështit

Bazuar në sfidat e identifikuara në zinxhirin e vlerës së produkteve të qumështit, propozohet një sërë rekomandimesh gjithëpërfshirëse për të forcuar sektorin duke rritur cilësinë, qëndrueshmërinë, konkurrueshmërinë dhe përfshirjen. Përmirësimi i qendrave të mbledhjes së qumështit, sistemeve të çertifikimit dhe trajnimit të fermerëve mund të përmirësojë sigurinë ushqimore dhe të ndihmojë në përafrimin e praktikave me standardet e BE-së. Forcimi i kooperativave mund të rrisë fuqinë negociuese të fermerëve, të ulë kostot dhe të zgjerojë qasjen në treg. Zbatimi i inovacioneve të zgjuara për klimën, të tilla si prodhimi i biogazit, menaxhimi i përmirësuar i plehut organik dhe sistemet e qëndrueshme të ushqimit për kafshët, mund të ulin emetimet duke mbrojtur njëkohësisht ekosistemet.

Instrumentet financiare të përshtatura, duke përfshirë linjat e kredisë specifike për produktet e qumështit, grantet dhe mjetet për zbutjen e rrezikut, mund të lehtësojnë investimet në teknologjitë moderne dhe të mbrojnë prodhuesit nga goditjet ekonomike. Dhënia përparësi e grave dhe të rinjve përmes trajnimeve të synuara, qasjes në kredi dhe mundësive të lidërshit do të promovojë ripërtëritjen e brezave dhe zhvillimin e barabartë. Inkurajimi i diversifikimit të aktiviteteve dhe përpunimit me vlerë të shtuar mund të rrisë të ardhurat e fermerëve dhe të zgjerojë shtrirjen e tyre në treg. Së fundmi, zgjerimi dhe digjitalizimi i shërbimeve të këshillimit dhe sistemeve të të dhënave do të mbështesë miratimin e praktikave të qëndrueshme dhe do të mundësojë vendimmarrjen e bazuar në prova në të gjithë zinxhirin e vlerës.

Bosnja dhe Hercegovina: Zinxhiri i vlerave të produkteve të qumështit

Sektori i qumështit në Bosnjë dhe Hercegovinë kërkon një ribalancim të zinxhirit të vlerës për të siguruar që fermerët të marrin të ardhura më të drejta dhe të mbeten konkurrues. Politikat duhet të përqendrohen në forcimin e prodhimit vendas për të zvogëluar varësinë nga importet, duke përmirësuar njëkohësisht qëndrueshmërinë mjedisore dhe qëndrueshmërinë afatgjatë të sektorit. Për të mbrojtur cilësinë e tokës, ujit dhe ajrit, nevojiten investime në sisteme moderne të menaxhimit të plehut organik, laguna të ujërave të zeza dhe në trajtimin dhe inkorporimin e duhur të plehrave organikë. Promovimi i teknologjive të zgjuara për klimën, siç është prodhimi i biogazit, mund të zvogëlojë emetimet, të gjenerojë energji të ripërtërishme dhe të rrisë efikasitetin e fermës, me kusht që tretjet të kthehen në tokë për të ruajtur nivelet e lëndëve ushqyese. Mbështetja për sistemet tradicionale të bazuara në kullota mund të përmirësojë pjellorinë e tokës dhe të zvogëlojë erozionin, ndërsa sistemet e trajnimit dhe monitorimit duhet t'i ndihmojnë fermerët të miratojnë praktika të balancuara të menaxhimit të lëndëve ushqyese që parandalojnë ndotjen e ujërave nëntokësore. Forcimi i stimujve financiarë, shërbimeve të zgjerimit dhe pajtueshmërisë mjedisore do të ndihmojë në përafrimin e sektorit me parimet e bujqësisë së qëndrueshme, do të përmirësojë qëndrueshmërinë dhe do të sigurojë që zinxhiri i vlerës së qumështit të mbetet ekonomikisht i qëndrueshëm dhe ekologjikisht përgjegjës.

Kosova: Zinxhirët e vlerës së perimeve dhe produkteve të qumështit

Në rastin e Kosovës, qëndrueshmëria e zinxhirit të vlerës mund të rritet duke përmirësuar gjurmimin e të ardhurave, duke ulur kostot e prodhimit, duke rritur qasjen në treg dhe duke zgjeruar përpunimin me vlerë të shtuar. Një monitorim më i mirë i shpërndarjes së të ardhurave, veçanërisht i pjesës së mbajtur nga fermerët, së bashku me mbështetjen e synuar për markën, diversifikimin e produkteve dhe certifikimin, mund të rrisë konkurrueshmërinë dhe të sigurojë kthime më të drejta. Gjithashtu, sektori ka nevojë për masa për të nxitur përfshirjen e grave dhe të rinjve. Anketat e rregullta mbi kushtet e punës, stabilitetin e të ardhurave dhe karakteristikat e fuqisë punëtore mund të ndihmojnë në identifikimin e dobësive dhe në orientimin e ndërhyrjeve. Zgjerimi i anëtarësisë në kooperativë, rritja e transparencës në çmime dhe forcimi i qasjes në trajnime, shërbime këshillimi dhe mjete digjitale mund të rrisin qëndrueshmërinë sociale të të dy zinxhirëve dhe të mbështesin një pjesëmarrje më të barabartë. Së fundmi, në rastin e Kosovës, përcaktimi i treguesve bazë mjedisorë dhe promovimi i praktikave agroekologjike, të tilla si kullotja me rotacion, prodhimi organik i perimeve, ujitja efikase dhe agropylltaria, mund të zvogëlojnë rreziqet klimatike dhe të përmirësojnë shëndetin e ekosistemit. Lidhja e prodhimit të qëndrueshëm me stimujt e tregut (etiketat ekologjike, çmimet premium) do të inkurajojë më tej zbatimin.

Mali i Zi: Zinxhiri i vlerave të produkteve të qumështit

Në Malin e Zi, përmirësimi i konkurrueshmërisë mund të arrihet përmes mbështetjes së fermave të bazuara në performancë, modernizimit të qumështoreve të vogla dhe të mesme, çmimeve të drejta të qumështit, sistemeve më të mira të grumbullimit dhe kapacitetit më të fortë të eksportit. Gjithashtu, sektori kërkon një pjesëmarrje të rigjallëruar rurale duke mbështetur fermerët e rinj, duke fuqizuar gratë, duke përmirësuar shërbimet këshillimore dhe duke forcuar kooperativat për të siguruar shpërndarje më të drejtë të vlerës dhe kohezion komunitar. Nga ana mjedisore, menaxhimi i qëndrueshëm i kullotave, trajtimi i përmirësuar i mbeturinave, teknologjitë e gjelbra dhe rritja e qëndrueshmërisë ndaj klimës janë thelbësore për të zvogëluar gjurmën ekologjike të sektorit. Së bashku, këto masa synojnë të transformojnë zinxhirin e vlerës së qumështit të Malit të Zi në një sistem më konkurrues, gjithëpërfshirës dhe rezistent ndaj klimës që mbështet zhvillimin rural, duke u përafruar me parimet e qëndrueshmërisë të BE-së dhe FAO-s.

Maqedonia e Veriut: Zinxhiri i vlerave të mjaltit

Sektori i mjaltit në Maqedoninë e Veriut do të përfitonte nga mjetet standarde të ndjekjes së të ardhurave që u lejojnë bletarëve të monitorojnë rendimentet, kostot e prodhimit dhe performancën e shitjeve. Shpërndarja e barabartë e përfitimit përgjatë zinxhirit, nga bletarët te grumbulluesit, përpunuesit dhe shitësit me pakicë, do të ndihmojë në identifikimin e çekuilibrave të çmimeve dhe do të mbështesë ndërhyrjet në tregun e drejtë. Zgjerimi i qasjes në treg përmes certifikimeve, produkteve të larmishme me bazë mjalti dhe vlerësimeve të kostos dhe përfitimit të iniciativave të markës dhe etiketimit do të përmirësojë konkurrueshmërinë dhe do të hapë mundësi të reja vendase dhe eksporti. Gjithashtu, nevojiten anketa të rregullta për të kuptuar varësinë e familjeve nga bletaria, dinamikën e punës sezonale dhe përfshirjen e familjes. Ndjekja e treguesve kryesorë, siç është pjesa e vlerës së mbajtur nga bletarët, stabiliteti i të ardhurave dhe pjesëmarrja e grave dhe të rinjve, do të ndihmojë në sigurimin e zhvillimit gjithëpërfshirës të sektorit. Forcimi i kooperativave dhe shoqatave të bletarëve mund të rrisë transparencën në përcaktimin e çmimeve dhe të përmirësojë fuqinë negociuese. Rritja e qasjes në trajnime, mjete digjitale, shërbime këshillimi dhe zhvillim profesional do të rrisë qëndrueshmërinë sociale dhe do të mbështesë profesionalizimin e sektorit. Së fundmi, zinxhiri i vlerës së mjaltit është i lidhur drejtpërdrejt me

shëndetin e ekosistemit, duke e bërë monitorimin afatgjatë të mjedisit thelbësor. Vendosja e treguesve bazë mbi biodiversitetin e pjalmuesve, produktivitetin e koshereve, incidentet e shembjes së kolonive, mbetjet e pesticideve dhe gjendjen e burimeve të luleve është thelbësore për vendimmarrjen e informuar. Promovimi i praktikave të qëndrueshme të bletarisë, siç është prodhimi organik, pyllëzimi me specie të pasura me nektar dhe agropylltaria, mund të forcojë habitatet e pjalmuesve dhe të zvogëlojë presionin mbi ekosistemet e vetme.

Serbi: Zinxhiri i vlerave të ajvarit

Forcimi i zinxhirit të vlerave të ajvarit në Serbi kërkon mbështetje të synuar institucionale, shërbime këshillimore të përmirësuar dhe investime strategjike në të gjitha dimensionet e qëndrueshmërisë. Një qëndrueshmëri më e madhe mund të arrihet duke mbështetur kultivimin në ambiente të mbyllura dhe të zgjuar ndaj klimës, duke përmirësuar qasjen në varietete rezistente, duke zgjeruar certifikimin dhe markën e produkteve dhe duke rritur marketingun, bashkëpunimin dhe diversifikimin e kanaleve të shitjes. Shoqatat më të forta të prodhuesve, përmirësimi i qasjes në trajnime, të dhënat më të mira mbi punën në familje dhe inovacionet teknologjike të synuara mund të zvogëlojnë ngarkesën e punës dhe të përmirësojnë mundësitë për gratë, të rinjtë dhe feramat e vogla. Nga ana mjedisore, promovimi i prodhimit organik, zvogëlimi i përdorimit të kimikateve, përmirësimi i efikasitetit të ujitjes, ruajtja e tokës dhe biodiversitetit, si dhe dhënia e vlerës së mbetjeve të përpunimit do të rrisin ndjeshëm qëndrueshmërinë dhe qarkullimin.

7. Rekomandime politikash për sisteme ushqimore dhe burime jetese të qëndrueshme në Ballkanin Perëndimor

Rekomandimet e mëposhtme konsolidojnë sugjerimet kryesore të nxjerra nga vlerësimet rajonale dhe do të shërbejnë si kornizë strategjike për politikëbërësit për të avancuar përafrimin me Strategjinë e BE-së “Nga Ferma në Tryezë” dhe PPB-në.. Partnerët e zhvillimit dhe institucionet e BE-së duhet ta përdorin këtë kornizë për të synuar instrumentet financiare, asistencën teknike dhe ndërhyrjet për ndërtimin e kapaciteteve që mbështesin zhvillimin e sistemeve agro-ushqimore të qëndrueshme, gjithëpërfshirëse dhe konkurruese në të gjithë Ballkanin Perëndimor.

Përshtatja e kornizës politike dhe legislative në nivel kombëtar dhe rajonal me Strategjinë e PPB-së të BE-së dhe Strategjinë "Nga Ferma në Tryezë" për të siguruar harmonizimin e standardeve të sigurisë ushqimore, mjedisore dhe të cilësisë me kërkesat e BE-së. Qeveritë kombëtare duhet t'i japin përparësi transpozimit dhe zbatimit në kohë të rregulloreve përkatëse të BE-së. Agjencitë e zhvillimit mund ta mbështesin këtë proces duke financuar iniciativa për ndërtimin e kapaciteteve për organet rregullatore dhe inspektuese. BE-ja mund ta përforcojë më tej harmonizimin duke ofruar asistencë teknike të synuar, duke përfshirë edhe përmes projekteve të binjakëzimit. Projektet e binjakëzimit mbeten një nga instrumentet kryesore të BE-së për të ndihmuar vendet candidate dhe vendet potencialisht candidate të përafrojnë legjislacionin dhe praktikën e tyre institucionale me standardet e BE-së. Ato lehtësojnë transferimin e drejtpërdrejtë të ekspertizës nga administratat publike të Shteteve Anëtare të BE-së tek homologët e tyre, duke forcuar kapacitetin administrativ dhe duke siguruar miratimin praktik dhe të qëndrueshëm të normave të BE-së.

Ngritja e mekanizmave zyrtarë të koordinimit të AKIS, përmirësimi i standardeve profesionale dhe akreditimi i këshilltarëve bujqësorë, si dhe zgjerimi i vendosjes së platformave digjitale për gjenerimin dhe shpërndarjen e njohurive. Qeveritë kombëtare duhet ta përfshijnë modernizimin e AKIS brenda kornizave të tyre të politikave të integritetit në BE, zhvillimit rural dhe inovacionit.

Partnerët e zhvillimit dhe BE-ja, nëpërmjet programeve të tilla si Horizon Europe dhe Erasmus, duhet të ofrojnë mbështetje të synuar duke financuar qendra inovacioni, trajnime të avancuara për ofruesit e shërbimeve këshillimore dhe rrjete të strukturuar të njohurive. Forcimi i AKIS do të përmirësojë përvetësimin e praktikave të qëndrueshme, do të përshpejtojë inovacionin teknologjik dhe do të rrisë konkurrueshmërinë e sektorit bujqësor.

Të avancohet konsolidimi i tokës dhe të zvogëlohet fragmentimi i saj si një instrument kyç për rritjen e konkurrueshmërisë së fermerëve, të lehtësohen investimet dhe të kontribuohet në një menaxhim më efikas të tokës. Autoritetet kombëtare duhet të zbatojnë skema konsolidimi të strukturuar mirë, të mbështetura nga sisteme moderne kadastrale, regjistra transparentë të tokës dhe korniza ligjore që mbrojnë të drejtat e pronës. Është e rëndësishme përfshirja e mekanizmave nxitës, të tillë si mbështetja financiare ose përmirësimet e infrastrukturës, për të inkurajuar pronarët fqinjë të tokës që të bashkojnë dhe riorganizojnë vullnetarisht parcelat e fragmentuara. Financimi i BE-së përmes IPA dhe IPARD, i plotësuar nga ndihma e partnerëve të zhvillimit, mund të luajë një rol kritik duke financuar përditësimet kadastrale, matjet e tokës, shërbimet ligjore dhe të ndërmjetësimit, si dhe infrastrukturën e rëndësishme për pronat e konsoliduara.

Krijimi dhe vënia në funksion e kornizave ligjore që mundësojnë kooperativat bujqësore dhe organizatat e prodhuesve, duke përfshirë procedurat e thjeshtuara të regjistrimit, rregulla të qarta qeverisjeje dhe stimuj fiskalë të synuar për të rritur fuqinë negociuese të fermerëve, qasjen në treg dhe integrimin në segmentet me vlerë më të lartë të zinxhirëve të vlerës. Agjencitë e zhvillimit mund t'i plotësojnë këto përpjekje duke ofruar mbështetje ligjore, menaxheriale dhe për zhvillimin e biznesit për grupet në zhvillim dhe ekzistuese, duke i ndihmuar ato të ndërtojnë struktura të forta organizative dhe financiare. Instrumentet e BE-së, duke përfshirë IPA-n dhe IPARD-in, duhet të shfrytëzohen për të financuar infrastrukturën e përbashkët për kooperativat, të tilla si impiantet e përpunimit, magazinimi, sistemet e prokurimit të inputeve dhe platformat e përbashkëta të marketingut dhe shpërndarjes.

Forcimi i përfshirjes financiare në sektorin agro-ushqimor duke bashkëpunuar me institucionet financiare lokale për të krijuar fonde garancie bujqësore dhe mekanizma për ndarjen e riskut që lehtësojnë kreditimin për fermerët e vegjël, gratë dhe sipërmarrësit e rinj. Kornizat rregullatore duhet të inkurajojnë gjithashtu zhvillimin e produkteve financiare të përshtatura, të përputhura me nevojat e prodhuesve bujqësorë në zhvillim dhe atyre të pashërbyer. Agjencitë e zhvillimit mund ta mbështesin këtë agjendë duke hartuar instrumente të financimit të përzier, programe të asistencës teknike dhe mbështetje për gatishmërinë e investimeve që zvogëlojnë pengesat për kreditim dhe stimulojnë pjesëmarrjen e sektorit privat. Financimi i IPA-s dhe IPARD-it të BE-së duhet të shfrytëzohet për të bashkëfinancuar bizneset e reja, modelet inovative të biznesit dhe investimet që shtojnë vlerë të udhëhequra nga gratë dhe të rinjtë.

Forcimi i kapaciteteve të përpunimit agro-ushqimor dhe sistemeve të sigurimit të cilësisë për të rritur konkurrueshmërinë dhe për të mbështetur diversifikimin në produkte me vlerë më të lartë. Qeveritë inkurajohen të përdorin plotësisht instrumentet e BE-së, veçanërisht ato sipas Rregullores (BE) nr. 1151/2012 mbi skemat e cilësisë për produktet bujqësore dhe ushqimore për të promovuar treguesit gjeografikë (GI), specialitetet tradicionale dhe çertifikimet e tjera me vlerë të shtuar. Partnerët e zhvillimit mund të luajnë një rol plotësues duke ofruar asistencë teknike për standardizimin e produkteve, sistemet e gjurmueshmërisë dhe pajtueshmërinë me kërkesat e BE-së për cilësinë dhe sigurinë.

Forcimi i lidhjeve formale të tregut, përmirësimi i transparencës dhe sigurimi i shpërndarjes së balancuar të vlerës përgjatë zinxhirit të furnizimit. Prioritetet rajonale përfshijnë zhvillimin e tregjeve digjitale, miratimin më të gjerë të skemave të bujqësisë me kontratë dhe iniciativa të zgjeruara për promovimin e eksporteve. Qeveritë kombëtare duhet të krijojnë korniza ligjore dhe rregullatore që mundësojnë bujqësinë kontraktuale, duke përfshirë rregulla të qarta mbi detyrimet, zgjidhjen e mosmarrëveshjeve dhe standardet e cilësisë. Agjencitë e zhvillimit mund të mbështesin modernizimin e sistemeve të tregut duke investuar në platforma të tregtisë elektronike, zgjidhje logjistike dhe shërbime të ndërlidhjes prodhues-blerës. BE-ja mund të kontribuojë më tej duke lehtësuar integrimin rajonal të tregtisë, duke avancuar njohjen reciproke të standardeve dhe duke mbështetur harmonizimin me kërkesat e tregut të BE-së.

Promovimi i miratimit të bujqësisë inteligjente ndaj klimës dhe praktikave të qëndrueshme bujqësore përmes stimuljeve të synuar, mbështetjes rregullatore dhe shërbimeve këshillimore për të ndërtuar sisteme ushqimore elastike dhe për të zvogëluar ndikimet mjedisore. Masat prioritare përfshijnë futjen e varieteteve të kulturave bujqësore rezistente ndaj thatësisë, teknologji efikase të ujitjes, praktika të përmirësuara të menaxhimit të plehut organik dhe lëndëve ushqyese, përdorim të zgjeruar të energjisë së ripërtëritshme në fermë dhe veprime të përmirësuara për ruajtjen e biodiversitetit. Agjencitë e zhvillimit dhe BE-ja, veçanërisht përmes instrumenteve të financimit të harmonizuara me Marrëveshje e Gjelbër, duhet t'i mbështesin këto përpjekje duke financuar iniciativa pilot, kërkime të aplikuara dhe trajnime teknike për fermerët dhe këshilltarët.

Zbatimi i masave dhe politikave mbështetëse të dedikuara për të rinjtë nga zonat rurale për të frenuar shpopullimin rural dhe për të siguruar ripërtëritjen e brezave në bujqësi në vendet e BP-6. Kjo përfshin integrimin e të rinjve në politikat kombëtare dhe lokale të zhvillimit rural, ofrimin e granteve për bizneset fillestare, lehtësimin e qasjes në tokë dhe financa, si dhe përmirësimin e infrastrukturës rurale dhe shërbimeve sociale. Agjencitë e zhvillimit mund të mbështesin programet e sipërmarrjes, mentorimin dhe qendrat e inovacionit që synojnë posaçërisht fermerët e rinj. BE-ja mund të kontribuojë përmes iniciativave të zhvillimit lokal të udhëhequra nga komuniteti dhe instrumenteve të financimit që rrisin pjesëmarrjen e të rinjve në zinxhirët e qëndrueshëm të vlerave agro-ushqimore.

Heqja e barrierave strukturore për pjesëmarrjen e grave në bujqësi, duke përfshirë qasjen e barabartë në tokë, kredi, shërbime këshillimore dhe role udhëheqëse në organizatat dhe kooperativat e prodhuesve për të forcuar qëndrueshmërinë e komuniteteve rurale dhe për të nxitur një zhvillim gjithëpërfshirës. Kornizat ligjore të synuara, stimujt fiskalë dhe programet bujqësore që i përgjigjen përkatësisë gjinore mund të lehtësojnë fuqizimin e grave. Agjencitë e zhvillimit mund të ofrojnë programe për ndërtimin e kapaciteteve, trajnime biznesi dhe mentorim për gratë në zonat rurale, ndërsa BE-ja mund të mbështesë projekte që promovojnë barazinë gjinore dhe pjesëmarrjen gjithëpërfshirëse në sistemet agro-ushqimore.

Rekomandimet e mësipërme ofrojnë një udhërrëfyes strategjik për qeveritë kombëtare për të zbatuar masa proaktive në mbështetje të anëtarësimit në BE, për agjencitë e zhvillimit për të hartuar programe të synuara ndihme dhe për BE-në për të ndarë mbështetje financiare dhe teknike në mënyrë efektive për të siguruar sisteme ushqimore dhe burime jetese të qëndrueshme në vendet e rajonit.

ANEKSET

ANEKS A: Informacion mbi takimet konsultuese me fermerë për secilin vend

Vendi	Punëtori	Zinxhiri i vlerës	Komuna	Gjithsej	Femër	18-40 vjeç
Shqipëri	I pari	BMA-të	Malësi e madhe	20	2	5
	I dyti		Belsh	20	1	4
	I tretë	Produkte qumështi	Berat	10	3	1
	I katërti		Lushnje	15	10	2
	I pesti		Zall herr, Tiranë	13	0	3
Gjithsej të				78	16	15
Mali i Zi	I pari	Produkte qumështi	Zhupa	16	4	4
	I dyti		Nikshiq	15	13	7
	I tretë		Tuzi	16	1	3
	I katërti		Danilovgrad	15	5	2
	I pesti		Bijelo Polje	15	1	2
Gjithsej				77	24	18
Serbi	I pari	Vera	Rekovac	14	9	5
	I dyti	Perime	Leskovac	10	7	1
	I tretë		Rudno	12	8	2
	I katërti	Vera	Paraćin	19	11	12
	I pesti	Verë dhe Perime	Kruševac	12	9	10
Gjithsej				67	44	30
Bosnja dhe Hercegovina	I pari	Produkte qumështi	B Petrovac	19	13	8
	I dyti		Banja Luka	10	4	5
	I tretë		Srbac	17	17	0
	I katërti		Tuzla	17	1	10
	I pesti		Bratunac	19	19	0
Gjithsej				82	54	23
Kosovë	I pari	Produkte qumështi	Prizren	12	2	4
	I dyti	Perime	Peja	12	0	4
	I tretë	Perime	Prizren	12	8	5
	I katërti	Perime	Mamushë	16	0	9
	I pesti	Perime	Suharekë	10	0	3
Gjithsej				62	10	25
Maqedonia e Veriut	I pari	Verë dhe bletari	Vinica	18	1	0
	I dyti		P. Shapka	16	7	0
	I tretë		P. Shapka	22	10	0
	I katërti		Veles	26	0	0

	I pesti		Online	12	1	0
Gjithsej				94	19	0
Gjithsej				826	315	222

ANEKS B. Masat afatshkurtra dhe afatgjata për secilin vend të BP-6

Tabela 8. Masat afatshkurtra dhe afatgjata mbi dimensionin ekonomik për secilin vend të BP-6

Vendi	Afatshkurtër (1-3 vite)	Afatgjatë (4-8 vite)
Shqipëri (Produktet e qumështit)	Promovimi i kooperativave dhe grupeve të prodhuesve përmes trajnimeve dhe mbështetjes ligjore; granteve IPARD III për mekanizimin, energjinë e rinovueshme; projekteve pilot të gjurmueshmërisë digjitale.	Zbatimi i konsolidimit dhe dhënies me qira vullnetare të tokës nëpërmjet reformës kadastrale; infrastrukturës së madhe të ujitjes dhe energjisë së ripërtërishme; promovimit rajonal të të ardhurave të përgjithshme për djathërat dhe ullinjë.
Bosnja dhe Hercegovina (Produktet e qumështit)	Forcimi i qeverisjes bashkëpunuese dhe ofrimi i përmirësimeve të pajisjeve të vogla nëpërmjet IPARD II; bujqësisë pilot me kontratë; granteve për magazinim në frigorifer.	Zhvillimi i mekanizmave të bankës së tokës dhe të qirasë; investimi në qendra të energjisë së ripërtërishme dhe përpunimit; gjurmueshmërinë e GI-së për djathërat; qendra të integruara logjistike.
Kosova (Perime dhe produkte të qumështit)	Ngritja e grupeve të prodhuesve; kredi IPA/IFAD për pajisje të vogla; modele pilot të lidhjes fermer-përpunues; njësi të vogla përpunimi.	Pilotim i konsolidimit të tokës me përditësime kadastrale; zgjerimi i sistemeve të ujitjes dhe diellore; sistemet e certifikimit dhe markës; investimi në rrugët rurale.
Mali i Zi (Produktet e qumështit)	Rivitalizimi i kooperativave të vogla; mbështetja IPARD III për njësitë e mjeljes dhe ftohjes; asistencë për përpunuesit e vegjël të qumështit; pikat e grumbullimit në fshat.	Regjistrimi i kullotave dhe sqarimi i pronësisë; pikat e qumështit me energji të ripërtërishme; GI për djathërat tradicionalë; zinxhirët e ftohtë dhe zgjerimi i rrugëve rurale.

Maqedonia e Veriut (Mjalti)	Mbështetja e skemave bashkëpunuese në sektorin e mjaltit; grante për përpunimin me burime të ripërtërishme; promovimi i bujqësisë me kontratë; qendrat e klasifikimit dhe magazinimit.	Bashkimi i tokës dhe konsolidimi vullnetar; përmirësimet e infrastrukturës rurale; gjurmueshmëria dhe marketingu GI; qendrat rajonale të logjistikës.
Serbia (Speci i kuq/ajvari)	Përmirësimi i qeverisjes bashkëpunuese; fondet garantuese për pajisje dhe kredi për të rinjtë; zgjerimi i bujqësisë me kontratë për perime dhe ajvar; rezervuarët e ftohjes dhe rrugët rurale.	Stimuj për dhënien me qira të tokës dhe konsolidimin; rinovimin e ujitjes dhe përfitimin e energjisë nga mbeturinat; zbatimin e sistemit të GI-së për ajvarin e Leskovcit; objektet e përpunimit dhe sistemet e energjisë së ripërtërishme.

Tabela 9. Masat afatshkurtra dhe afatgjata mbi dimensionin ekonomik për secilin vend të BP-6

Vendi	Afatshkurtër (1 – 3 vite)	Afatgjatë (4 – 8 vite)
Shqipëri (Produktet e qumështit)	Mbështetja e formalizimit të fermave familjare; lançimi i granteve për çështjet gjinore/të rinjve; trajnimi kooperativ; forcimi i këshillimit rural mbi sigurinë në punë.	Institucionalizimi i mbulimit të sigurimeve rurale; krijimi i federatës kombëtare të kooperativave; integrimi i barazisë gjinore në ligjin bujqësor dhe reformën e trashëgimisë së tokës.
Bosnja dhe Hercegovina (Produktet e qumështit)	Ofrimi i ndihmës ligjore për formimin e kooperativave; zgjerimi i mbulimit këshillimor; zbatimi i skemave pilot të pensioneve dhe shëndetit në zonat rurale.	Të harmonizohen sistemet e mbrojtjes sociale në të gjitha entitetet; të krijohet një akademi e përhershme këshillimore rurale; të zbatohen korniza të unifikuara bashkëpunuese dhe të barazisë gjinore.
Kosova (Perime dhe produkte të qumështit)	Grante për ndërmarrësi dhe inkubacion të synuara për të rinjtë; mentorim për gratë në agrobiznes;	Integrimi i linjave të kredisë për të rinj/gra në programet kombëtare; përfshirja e treguesve të përfshirjes sociale në IPARD; zhvillimi i

	forcimi i grupeve lokale të prodhuesve.	sindikatave bashkëpunuese me fuqi marketingu.
Mali i Zi (Produktet e qumështit)	Të promovohen fushatat e tregtisë së drejtë dhe punës së sigurt; të trajnohen gratë/të rinjtë në përpunimin dhe tregtimin e produkteve të qumështit; të krijohen kooperativa pilot të prodhuesve.	Të krijohen qendra shërbimesh për zhvillimin rural që ofrojnë trajnime dhe mbrojtje sociale; të konsolidohen rrjetet bashkëpunuese të lidhura me skemat PDO/PGI.
Maqedonia e Veriut (Mjalti)	Të krijohen shoqata bletarësh; të ofrohen trajnime mbi lidërshtipin, komunikimin dhe sigurinë; të inkurajohen klubet e bletarëve të rinj.	Të bëhet institucionalizimi i kooperativave sociale; integrimi i shoqatave të bletarisë në mbështetjen e harmonizuar me Politikën e Përbashkët të Bujqësisë (PPB); sigurimi i qasjes së barabartë për gratë në këshillim dhe financim.
Serbia (Speci i kuq/ajvari)	Forcimi i shoqatave të prodhuesve; trajnimi profesional në ndërmarrësinë agroushqimore; promovimi i përfshirjes së punëtorëve sezonalë.	Të krijohen kooperativa profesionale me statusin e ndërmarrjes sociale; të përfshihen njësi rurale të politikave sociale brenda ministrive për të mbështetur përfshirjen dhe monitorimin e të drejtave të punës.

Tabela 10. Masat afatshkurtra dhe afatgjata mbi dimensionin ekonomik për secilin vend të BP-6

Vendi	Afatshkurtër (1 – 3 vite)	Afatgjatë (4 – 8 vite)
-------	---------------------------	------------------------

Shqipëri (Produktet e qumështit)	Njësi pilot të biogazit dhe kompostimit për menaxhimin e plehut organik; trajnim mbi ushqyerjen dhe ujitjen e zgjuar ndaj klimës; mbjellja e përsëritur e kullotave të degraduara dhe mbjellja e pemëve për kontrollin e erozionit.	Ngritja e inventarit kombëtar të gazeve serrë dhe programit të biogazit për bagëtinë; zgjerimi i restaurimit të kullotave në zonat e mbrojtura; harmonizimi i plotë me objektivat e Direktivës së BE-së për Nitratin dhe Marrëveshjes së Gjelbër.
Bosnja dhe Hercegovina (Produktet e qumështit)	Përmirësimi i ruajtjes së plehut organik dhe menaxhimit të lëndëve ushqyese përmes skemave të granteve në nivel entiteti; demonstrimi i potencialit të biogazit në fermat e mëdha; trajnimi i stafit të zgjerimit mbi CSA-në.	Të krijohet një sistem monitorimi mjedisor në nivel shtetëror për tokën dhe ujin; të zgjerohen impiantet e menaxhimit të biogazit dhe mbeturinave; të zbatohen pagesat agro-mjedisore për biodiversitetin dhe ruajtjen e karbonit.
Kosova (Perime dhe produkte të qumështit)	Promovimi i ujitjes me pika dhe mbledhja e ujit të shiut; trajnimi mbi kompostimin e plehut organik dhe efikasitetin e energjisë; inicimi i projekteve pilot të energjisë së ripërtërishme në shkallë të vogël.	Integrimi i menaxhimit të rrezikut klimatik në strategjinë bujqësore; ndërtimi i grupeve rajonale diellore/biogazit; të zgjerohet infrastruktura e ujitjes dhe kapaciteti i ruajtjes së ujit përmes financimit të donatorëve.
Mali i Zi (produktet e qumështit)	Të nxiten plane për menaxhimin e kullotave dhe lidhjet e eko-turizmit; të mbështeten sistemet e ftohjes me energji diellore për qumështoret malore; të zhvillohen fushata vetëdijesimi mbi reduktimin e mbeturinave.	Të krijohet skema kombëtare e pagesave për shërbimet e ekosistemit; të rriten investimet në energjinë e ripërtërishme në rajonet malore; të integrohet sektori i qumështit në strategjinë e përshtatjes ndaj klimës.
Maqedonia e Veriut (Mjalti)	Promovimi i bimëve foragjere miqësore me biodiversitetin dhe habitateve të pjalmuesve; trajnimi mbi bletarinë organike dhe menaxhimin e rrezikut	Institucionalizimi i mbrojtjes së pjalmuesve dhe biodiversitetit brenda ekoskemave të harmonizuara me PPB-në ; krijimi i një baze të dhënash

	klumatik; nisja e monitorimit mjedisor të florës dhe tokës.	kombëtare mbi shëndetin e bletëve dhe vlerësimin e shërbimeve të ekosistemit.
Serbia (Speci i kuq/ajvari)	Përmirësimi i efikasitetit të energjisë në përpunim dhe paketim; zbatimi i skemave pilot të riciklimit të mbeturinave dhe transportit me karbon të ulët; monitorimi i rreziqeve klimatike për prodhimin e specit.	Futja e standardeve të industrisë së gjelbër për impiantet e përpunimit; mbështetja e integritetit të energjisë së ripërtërishme dhe etiketimi i gjurmës së karbonit për eksportet e ajvarit; restaurimi i tokës bujqësore të degraduar përmes skemave eko të PPB-së..